

VAASAN AMMATTIKORKEAKOULU
UNIVERSITY OF APPLIED SCIENCES

Jaana-Maria Ruohonen

LASTEN KÄYTÖSONGELMAT JA VARHAISKASVATUKSEN TUKI

Miten havaita lasten käytösongelmat ja puuttua niihin

SOSIAALI- JA TERVEYSALA
2020

TIIVISTELMÄ

Tekijä	Jaana-Maria Ruohonen
Opinnäytetyön nimi	Lasten käytösongelmat ja varhaiskasvatuksen tuki Miten havaita lasten käytösongelmat ja puuttua niihin
Vuosi	2020
Kieli	suomi
Sivumäärä	76 + 1 liite
Ohjaaja	Ulla Isosaari

Tämän opinnäytetyön tarkoituksena oli tutkia miten varhaiskasvatusikäisten lasten käyttäytyminen on muuttunut viimeisten kymmenen vuoden aikana. Tavoitteena oli myös selvittää millainen käytös koetaan ongelmallisena ja miten varhaiskasvatuksen henkilökunnan tulisi puuttua lasten käytösongelmiin.

Tutkimuksen teoreettinen viitekehys keskittyi temperamenttiin, sosiaalis-emotionaaliseen kehitykseen, käytösongelmiin ja varhaiskasvatukseen. Tutkimuksen aineisto koostui yhdeksästä varhaiskasvatuksen erityisopettajan teemahaastattelusta, jotka toteutettiin kolmena parihaastatteluna ja yhtenä kolmen henkilön haastatteluna. Tutkimus oli kvalitatiivinen eli laadullinen tutkimus. Tutkimusaineisto analysoitiin aineistolähtöistä sisällönanalyysiä käyttäen.

Tutkimus osoittaa, että lasten käyttäytyminen on selkeästi muuttunut haasteellisemmäksi. Siinä käytösongelmiksi määriteltiin aggressiivinen, itsekeskeinen, uhmakas, huomionhakuinen, voimakkaita tunteenpurkauksia sisältävä, impulsiivinen ja vetäytyvä käyttäytyminen sekä toisten kiusaaminen. Tekijöitä, jotka vaikuttavat käytösongelmien syntyyn löytyy sekä lapsesta, hänen lähiympäristöstään että myös ympäröivästä yhteiskunnasta. Merkityksellistä on myös vuorovaikutus näiden osa-alueiden välillä. Moninaiset tekijät vaikuttavat ennen kaikkea siten, että lapsen sosioemotionaaliset taidot jäävät puutteellisiksi, mikä näkyy käyttäytymisen ongelmina.

Tutkimuksen perusteella muodostui käytösongelmiin puuttumisen malli, joka sisältää kuusi eri vaihetta. Näitä ovat: 1) ongelmaan tarttuminen, 2) puheeksi ottaminen, 3) taustatekijöiden selvittäminen, 4) toimintatapojen kokeileminen, 5) suunnitelman laatiminen ja siitä tiedottaminen, 6) suunnitelmaan sitoutuminen. Tutkimuksen avulla selvisi, että käytösongelmia voitaisiin ennaltaehkäistä kiinnittämällä huomiota huoltajien kasvatukseen liittyviin tuentarpeisiin, kasvattajien tapaan kohdata lapsi, varhaiskasvattajien itsereflektioon sekä tunne- ja vuorovaikutustaitojen opettamiseen.

ABSTRACT

Author	Jaana-Maria Ruohonen
Title	Children's Behavioural Problems and Early Childhood Education Support How to Detect and Address Children's Behavioural Problems
Year	2020
Language	Finnish
Pages	76+ 1 Appendix
Name of Supervisor	Ulla Isosaari

The purpose of this bachelor's thesis was to investigate how the behaviour of early childhood education children has changed during the last ten years. The aim was also to find out what kind of behaviour is perceived as problematic and how the personnel should intervene to children's behavioural problems.

The theoretical frame of reference of bachelor's thesis focused on temperament, socio-emotional development, behavioural problems, and early childhood education. The research material consisted of nine thematic interviews with a special education teacher in early childhood education. The research was quantitative. The research material was analyzed using data-driven content analysis.

The research indicates that children's behaviour has clearly become more challenging. It defined behavioural problems as aggressive, self-centered, defiant, attention-seeking, impulsive and withdrawn behaviour, with strong emotional outbursts and bullying others. Backgrounds that influence the emergence of behavioural problems can be found in the child, in their vicinity and also in the surrounding society. The interaction between these components is also relevant. Above all, a variety of backgrounds contribute to a child's socio-emotional skills remaining deficient, which is reflected in behavioural problems.

Based on the research, a model for dealing with behavioural problems was formed, which includes six different steps. These are: 1) tackling the problem, 2) bringing up the problem, 3) finding out the background factors, 4) trying out different methods, 5) composing a plan and informing about it, 6) committing oneself to the plan. The research helped in finding out that behavioural problems could be prevented by paying attention to the needs of the guardians related to the support in bringing up the children, the parents' or others guardians' way of encountering the child, early childhood educators' self-reflection, and teaching emotional and interaction skills.

Keywords	Behavioural problems, early childhood education, intervention, support
----------	--

SISÄLLYS

TIIVISTELMÄ

ABSTRACT

1	JOHDANTO.....	8
2	TUTKIMUKSEN TAUSTA, TARKOITUS, TAVOITTEET JA TUTKIMUSKYSYMYKSET.....	9
3	VARHAISKASVATUSIKÄISEN LAPSEN KÄYTTÄYTYMINEN.....	11
	3.1 Temperamentti.....	12
	3.2 Sosiaalis-emotionaalinen kehitys.....	16
	3.2.1 Emotionaalinen kehitys.....	17
	3.2.2 Sosiaalinen kehitys.....	19
	3.3 Käytösongelmat.....	21
4	VARHAISKASVATUS.....	25
	4.1 Varhaiskasvatuksen toimintakulttuuri ja oppimisympäristö.....	26
	4.2 Varhaiskasvatussuunnitelma.....	29
	4.3 Huolen herääminen ja tuki.....	31
5	TUTKIMUKSEN TOTEUTUS.....	33
	5.1 Tutkimusote.....	33
	5.2 Tutkimuksen kohteena Seinäjoen kaupungin varhaiskasvatuspalvelut..	33
	5.3 Aineiston hankinta.....	35
	5.4 Aineiston analyysi.....	37
	5.5 Eettisyys ja luotettavuus.....	39
6	TULOKSET.....	44
	6.1 Lasten käyttäytymisen muuttuminen.....	44
	6.2 Lasten käytösongelmat VEO:jen kuvaamana.....	45
	6.2.1 Ongelmallisen käyttäytymisen määritelmä.....	45
	6.2.2 Käytösongelmien näyttäytyminen.....	48
	6.2.3 Käytösongelmien taustalla olevat tekijät.....	48
	6.3 Varhaiskasvatuksen puuttuminen käytösongelmiin.....	53
	6.3.1 Käytösongelmiin puuttumisen vaiheet.....	53

6.3.2	Puuttumista estävät ja hankaloittavat tekijät	58
6.3.3	Perheiden tuentarpeet ja niiden muuttuminen.....	60
6.3.4	Käytösongelmien ennaltaehkäisy.....	62
7	JOHTOPÄÄTÖKSET	64
8	POHDINTA.....	72
	LÄHTEET.....	74
	LIITTEET	77

KUVIO- JA TAULUKKOLUETTELO

Kuvio 1. Lapsen kehitykseen vaikuttavat tekijät. (Mielenterveystalo, 2020.)	11
Kuvio 2. Seinäjoen kaupungin varhaiskasvatussuunnitelma. (Seinäjoen kaupunki 2017, 3.)	30
Kuvio 3. Yhdenmukaisuus ja oikeudenmukaisuus. (Thomas 2014.)	32
Kuvio 4. Käytösongelmien syntyamiseen vaikuttavat tasot ja niiden vuorovaikutus.	66
Kuvio 5. Käytösongelmien taustalla vaikuttavat tekijät.	67
Kuvio 6. Lapsen käytösongelmiin puuttumisen vaiheet.	67
Taulukko 1. Tunteiden ja empatian kehitys. (Pihlaja 2018, 146.)	18
Taulukko 2. Esimerkki analyysistä: Puuttumista hankaloittavat tekijät.	39
Taulukko 3. Haastateltavien työkokemusvuodet.	44
Taulukko 4. Lapsen käytösongelmat, niiden ilmeneminen ja taustatekijät.	65

LIITELUETTELO**LIITE 1. Teemahaastattelurunko**

77

1 JOHDANTO

Viime vuosina kasvatuksen ammattilaisten keskuudessa, mutta myös laajemmin yhteiskunnallisestikin, keskeinen huolenaihe on ollut lasten ja nuorten hyvinvointi ja syrjäytymisen ennaltaehkäisy. Terveys- ja hyvinvoinnin laitoksen (THL) vieraileva tutkija Piia Karjalainen on tuonut median haastatteluissa esiin huolensa lasten käytösongelmien lisääntymisestä. Hän erottaa diagnosoitavat käytöshäiriöt, kuten ADHD:n, paljon yleisimmistä lasten käytösongelmista. Diagnosoiduilla käytöshäiriöillä tiedetään olevan hyvin huono ennuste lapsen myöhemmälle kehitykselle. Tämän vuoksi olisi tärkeää kiinnittää huomiota ennen kaikkea käytösongelmiin, jotka pitkäkestoisina ja pysyviksi toimintamalleiksi muodostuneina edeltävät diagnosoituja käytöshäiriöitä. (Aronen 2016, 961.)

Tutkimusten mukaan saadaan huomattavasti parempia tuloksia, kun lasten käytösongelmiin puututaan ajoissa. Mitä nuorempi lapsi on, sitä helpompi on vaikuttaa lapsen käyttäytymisen muuttumiseen. Tällöin on myös selvästi helpompi ehkäistä käytöshäiriöiden syntyä. (Webster-Stratton 2008, XIII.) Koska lähes kaikki lapset ovat jossakin vaiheessa elämäänsä varhaiskasvatuspalvelujen piirissä, viimeistään esiopetusvuonna, on varhaiskasvatuksen henkilökunnalla merkittävä rooli lasten käytösongelmien havaitsemisessa ja niihin puuttumisessa. Lapset ovat tuolloin vielä alle kuusi vuotiaita, jolloin heidän käyttäytymisen haasteet eivät ole välttämättä vielä kroonistuneet.

Tämän opinnäytetyön tarkoituksena oli selvittää varhaiskasvatusikäisten lasten käyttäytymistä ja siinä esiintyneitä mahdollisia muutoksia viimeisten kymmenen vuoden aikana varhaiskasvatuksen erityisopettajien (VEO) näkökulmasta. Tutkimus toteutettiin Seinäjoen kaupungin varhaiskasvatuspalveluissa. Tutkimuksen kohteeksi valittiin VEO:t, koska heidän ammattitaitonsa, tietämyksensä ja kokemuksensa ovat merkittävässä osassa varhaiskasvatuksen henkilökunnan työskentelyn tukena. Opinnäytetyön tavoitteena oli kerätä aineisto, jonka avulla voisi lisätä ymmärrystä lasten käyttäytymisen ongelmista, tuoda esiin uusia näkökulmia ja mahdollisia työkaluja, jotka auttaisivat varhaiskasvatuksen henkilökuntaa havaitsemaan, puuttumaan ja tukemaan niin lasta kuin myös hänen vanhempiaan käyttäytymisen haasteissa.

2 TUTKIMUKSEN TAUSTA, TARKOITUS, TAVOITTEET JA TUTKIMUSKYSYMYKSET

Tälle tutkimukselle lähtökohdan antoi Pohjalainen-lehdessä (13.9.17) ollut artikkeli, jonka mukaan lasten käytösongelmat olisivat lisääntyneet. Seuraava lainaus on kyseisestä artikkelista, jossa haastateltiin Terveiden ja hyvinvoinnin laitoksen (THL) vierailevaa tutkijaa Piia Karjalaista:

”Minulla on se tieto kentältä, että käytösongelmat ovat lisääntyneet, vaikka tutkimus ei vahvista asiaa.” (Kuikka 2017, 3)

Tämä lainaus herätti mielenkiinnon ryhtyä tutkimaan varhaiskasvatusikäisten lasten käytösongelmia, sen yleisyyttä ja siihen puuttumista. Aiheen valintaan vaikutti myös oma mielenkiintoni aiheeseen, koska olen toiminut pian 16 vuotta varhaiskasvattajana. Lasten käytöshaasteiden kohtaaminen työssä ja oma käytännön kokemus tilanteiden haastavuudesta motivoivat erityisesti perehtymään tutkimuksen välityksellä aiheeseen. Toisaalta erityisesti viimeisen kahden vuoden aikana, siirrettyäni perhepäivähoitajan työstä varhaiskasvatuksen opettajan tehtäviin isoon vuoropäiväkotiin, olen huomannut miten ryhmäni lapset, jotka käyttäytyvät haastavasti, herättävät erityisesti mielenkiintoni.

Tutkimuksen tarkoituksena oli selvittää pitkään työssä olleiden (yli kymmenen vuotta) varhaiskasvatuksen erityisopettajien (VEO) näkemyksiä ja kokemuksia lasten käytösongelmista, niiden yleisyydestä ja muutoksista työuransa aikana. Tavoitteena oli tuottaa tietoa, jonka avulla on mahdollista lisätä ymmärrystä lasten käytösongelmista. Sen tavoitteena oli myös tuoda esiin uusia näkökulmia ja mahdollisesti työkaluja, jotka voivat olla varhaiskasvattajille avuksi lasten ongelmallisen käytöksen tilanteissa. Tutkimuksen tavoitteena oli myös auttaa varhaiskasvattajia havaitsemaan käytösongelmat mahdollisimman varhaisessa vaiheessa sekä antaa neuvoja varhaiskasvattajille lapsen ja hänen perheensä tukemiseen ja auttamiseen tarpeen mukaan. Tutkimuksen avulla saatu tieto voi olla hyödyksi myös päättäjille, jotka tekevät aiheeseen liittyviä päätöksiä.

Tämän opinnäytetyön pääkysymys on:

1. Miten lasten käyttäytyminen on muuttunut VEO:jen arvion mukaan viimeisen kymmenen vuoden aikana?

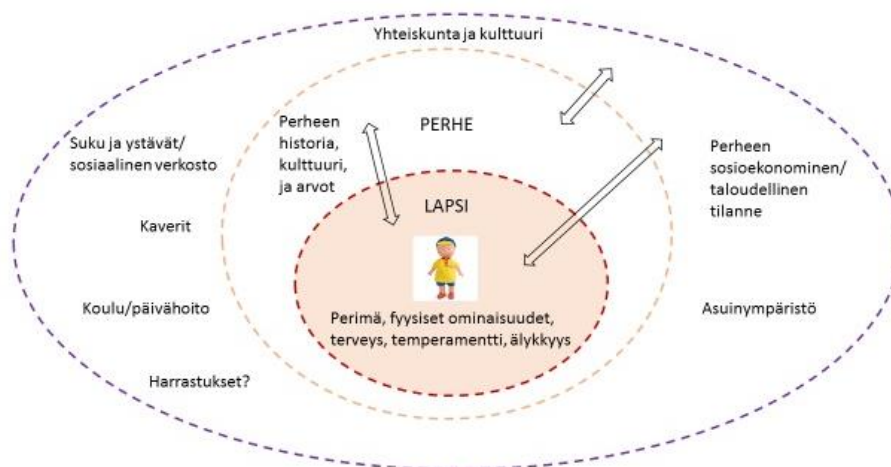
Ja alakysymys:

2. Millainen käytös koetaan ongelmallisena?
3. Miten varhaiskasvatuksen henkilökunnan tulisi puuttua lasten käytösongelmiin?

3 VARHAISKASVATUSIKÄISEN LAPSEN KÄYTTÄYTYMINEN

Työskenneltäessä lasten kanssa yksi merkittävä lähtökohta on erilaisuuden hyväksyminen. Tämän vuoksi ammattikasvattajana toimiminen vaatii jatkuvaa itsensä reflektointia ja kehittämistä. Tätä aitoa hyväksymistä ei voi saavuttaa myöskään ilman tietoa, joka luo ymmärrystä. Tämän vuoksi on tärkeää ensin perehtyä lapsen temperamenttiin ja sosiaalis-emotionaaliseen kehitykseen, jotka vaikuttavat suuresti lapsen käyttäytymiseen. (Ahonen 2017, 12.)

Useasti on kiistelty siitä, mikä on perimän ja ympäristön osuus yksilön kehityksessä ja miten paljon siihen voidaan vaikuttaa kasvatuksella. (Koivunen 2009, 19.) Kuvio 1 tuo esiin, että lapsen kehitykseen vaikuttavat sekä perimä että ympäristö ja ne ovat vuorovaikutuksessa keskenään. Samalla, kun ympäristö vaikuttaa lapsen kehitykseen, niin myös lapsi vaikuttaa ympäristöönsä. Kehityksen kannalta merkityksellisiä synnynnäisiä tekijöitä ovat perimä, fyysiset ominaisuudet, temperamentti ja älykkyyys. Kasvu ympäristö, jossa lapsi elää vaikuttaa kahdella tasolla. Oleellisissa roolissa on lapsen lähiympäristö, jossa merkityksellisiä ovat lapsen perhesuhteet ja siinä erityisesti lapsen ja hänen huoltajiensa vuorovaikutussuhde. Muita keskeisiä lapsen kasvu ympäristössä vaikuttavia tekijöitä ovat esimerkiksi päivähoito, koulu, kaverit, arvot, kulttuuri, asuin ympäristö ja yhteiskunta. (Mielenterveystalo, 2020.)

Kuvio 1. Lapsen kehitykseen vaikuttavat tekijät. (Mielenterveystalo, 2020.)

Persoonallisuus eli se tapa, miten yksilö käyttäytyy, toimii ja tuntee, alkaa kehittyä jo varhaislapsuudessa. (Suomen Mielenterveys ry, 2020.) Keltikangas-Järvinen (2010, 28–30) kuvaa persoonallisuutta kerrostalona. Sen kellariosan muodostaa biologinen perusta eli temperamentti, joka antaa pohjan persoonallisuuden kehitykselle. Se on syntynyt varhain, ennen kuin ympäristö on ehtinyt siihen vaikuttaa. Asuinkerros on puolestaan persoonallisuus. Se on muodostunut synnynnäisestä temperamentista, jota kypsyminen ja kokemukset sekä ympäristö, kuten kasvatus, yhteisön odotuksen, kulttuurin normit ja arvostukset ovat muokanneet.

3.1 Temperamentti

Temperamentti on synnynnäinen joukko taipumuksia, jotka vaikuttavat yksilön tapaan toimia. Se on yksilöllinen käyttäytymistyyli, joka tuo esiin, miten ihminen tekee sen, mitä on tekemässä. Ihmisen yksilöllisyys ja ainutlaatuisuus ovat siis peräisin hänen temperamentistaan. Temperamenttipiirteet ovat melko pysyviä. Jos lapsi on aktiivinen ja joka asiasta innostuva, ei ole odotettavissa, että hänen käyttäytymisensä olisi aikuisena muuttunut täysin päinvastaiseksi. Iän mukaan kuitenkin se, miten yksilö temperamenttia ilmaisee, muuttaa muotoaan ympäristön odotusten mukaan. Toisin sanoen voimakkaasti tunteitaan ilmaiseva lapsi heittäytyy lattialle potkien ja lyöden, mutta aikuisena hän toimii toisin vastaavaa tunnetta ilmaistessaan. (Keltikangas-Järvinen 2015, 37–44.)

Temperamenttia on tutkittu paljon ja sitä on määritelty eri tavoilla. Yksi tunnetuimmista on Thomasin ja Chessin tutkimus, jonka perusteella he jakoivat temperamentin yhdeksään temperamenttipiirteeseen. Näistä ensimmäinen on *aktiivisuus*, Sillä tarkoitetaan motorista aktiivisuutta eli sitä, miten paljon yksilö touhuaa ja liikkuu verrattuna siihen miten paljon hän on paikallaan. *Rytmisyydellä* puolestaan tarkoitetaan biologisten toimintojen, kuten uni-valverytmin ja nälän ja suolentoinnin säännöllisyyttä tai ennustamattomuutta. *Lähestyminen tai vetäytyminen uusissa tilanteissa* on temperamenttipiirre, joka viittaa siihen millainen on yksilön alkureaktio, utelias vai varautunut, aiemmin kokemattomassa tilanteessa. Se näkyy sekä motorisena käytöksenä että mielialana. Neljäs temperamenttipiirre on

sopeutuminen. Tämä kertoo, miten nopeasti tai hitaasti yksilö alkureaktion jälkeen hyväksyy uuden tilanteen ja mukautuu siihen. *Vastaus- eli responsiivisyyskynnys* tarkoittaa sitä, miten voimakas ärsyke tarvitaan reaktion herättämiseen. Tämä näkyy esimerkiksi siinä, miten herkästi yksilö reagoi ääneen, lämpötilaan tai muiden ihmisten käytöksellään antamiin viesteihin. (Ahonen 2017, 23–25; Keltikangas-Järvinen 2015, 46–61.)

Reaktioiden intensiivisyys tai voimakkuus on temperamenttipiirre, joka tulee selvästi esille yksilön käyttäytymisessä. Se kuvaa sitä, miten yksilö ilmaisee mielihyvän tai mielihäviön. Toiset käyvät läpi voimakkaita tunnetiloja äänekkäästi ja toiset vastaavissa tilanteissa pysyvät tyyninä. Esimerkiksi kaksi ihmistä näyttävät vihansa hyvin eri tavoin. Toinen sanoo, että ”voisin kuristaa hänet”, kun taas toinen toteaa, että ”en pitänyt hänen käytöksestään”. Seitsemäs Thomasin ja Chessin määrittelemä temperamenttipiirre on *mielialan laatu*. Tällä he tarkoittivat sitä, onko yksilön mieliala pääasiassa positiivinen vai negatiivinen. Onko hän enimmäkseen tyytyväinen ja optimistinen vai ärtynyt, onneton ja pessimistinen. *Häirittelevyys* puolestaan merkitsee sitä, miten herkästi ympäristön ärsykkeet saavat yksilön huomio kääntymään pois siitä, mitä oli tekemässä. Esimerkiksi, jos häirittelevyys on matala, lapsi paneutuu leikkiinsä niin, että ympäristön tapahtumat eivät herätä hänen huomiotaan. Viimeinen temperamenttipiirre eli *tarkkaavuuden kesto ja sinnikkyys* liittyy siihen, miten kauan yksilö jaksaa keskittyä ja suunnata tarkkaavaisuutensa siihen, mihin on ryhtynyt. (Ahonen 2017, 23–25; Keltikangas-Järvinen 2015, 46–61.)

Thomas ja Chess päätyivät tutkimuksensa pohjalta siihen, että edellä mainitut yhdeksän temperamenttipiirrettä ryhmittäytyivät kolmeksi temperamenttityypiksi. Näitä ovat helppo, hitaasti lämpenevä ja vaikea temperamentti. Valtaosa ihmisistä voidaan sijoittaa johonkin näistä tyypeistä, mutta ei kaikkia. Osa yksilöistä kuuluu johonkin näiden temperamenttityyppien välimaastoon. (Keltikangas-Järvinen 2015, 62.)

Helppoon temperamenttityyppiin kuuluva lapsi on hyvin pidetty toisten lasten kuin myös aikuisten keskuudessa. Hän esimerkiksi suhtautuu uuteen positiivisesti,

hänellä on säännöllinen rytmi unen ja nälän suhteen ja hänen tunnereaktiot ovat kohtuullisia ja nopeasti ohimeneviä. Tällaisen lapsen kanssa kasvattajat pääsevät tavoitteeseensa helposti. Kuitenkin myös helppo temperamentti voi olla käytösongelmien taustalla. Lapsesta saattaa kasvaa vaativa, koska häneltä ei ole tarvinnut sopeutuvuuden ja joustavuuden vuoksi vaatia juurikaan mitään. Näin ollen hän ei ole oppinut noudattamaan sääntöjä ja sopeutumaan toisten asettamiin rajoihin. Toisaalta myös helpon temperamentin omaava lapsi saatetaan jättää omiin oloihinsa, koska hän ei vaadi paljon. Tällöin hänen saamansa yksilöllinen huomio voi olla huomattavasti vähäisempää kuin muilla. (Keltikangas-Järvinen 2015, 154–156.)

Hitaasti lämpenevän temperamentin omaava lapsi suhtautuu negatiivisesti uusiin asioihin ja muutokset tuntuvat hänestä ylivoimaisilta. Kasvattajat helposti kuitenkin reagoivat tähän kahdella huonolla tavalla. He, joko yrittävät painostaa lasta sopeutumaan nopeammin uusiin tilanteisiin, tai sitten he ylisuojelevat lasta. Näiden sijaan lapsi tarvitsisi runsaasti aikaa ja luvan sopeutua omaan tahtiinsa. Hitaasti lämpenevän lapsen tunteiden ilmaisu ei ole voimakasta, joten hän ei herätä ympäristössään huomiota tässä suhteessa. Hänen rytminsä on melko säännöllinen. (Keltikangas-Järvinen 2015, 163–167.)

Vaikeaan temperamenttityyppiin kuuluva lapsi on ominaispiirteiltään ja käyttäytymistyyliältään helpon temperamenttityypin vastakohta. Hän sopeutuu hitaasti muutoksiin, ärtyy helposti ja ilmaisee tunteensa voimakkaasti. Hänen uni- ja ruokarytmensä on hyvin epäsäännölliset, jolloin kaiken ennustettavuus on hankalaa. Vanhempien energia saattaa kulua arkitoiminnoista selviytymiseen. Kuitenkin riippuu täysin ympäristöstä ja sen odotuksista, miten vaikeaksi tämä temperamentti koetaan. Jos vanhemmat kokevat itse epäonnistuvansa vanhempina, he alkavat vähitellen suhtautua myös lapsen negatiivisesti. Mutta, jos lapsen vaikea temperamentti onkin vanhemmille ärsyke, joka aktivoi heidät antamaan huomiota ja keskustelemaan paljon hänen kanssaan, kehittyi vaikean temperamentin lapsista muita älykkäämpiä. (Keltikangas-Järvinen 2015, 157–163.)

Temperamenttipiirteet jakautuvat väestössä Gaussin käyrän mukaan eli siten, että äärimuotoja on vähän ja suurin osa ihmisistä sijoittuu keskiarvoon. Keltikangas-Järvinen (2010, 33) tuo esiin mielenkiintoisen näkökulman. Temperamentti on yksi niistä harvoista ominaisuuksista, jonka olisi hyvä olla keskiverto ja keskinertainen. Tällöin hänen mukaansa elämä olisi helpompaa. Tämä johtuu siitä, että kaikkien yhdeksän temperamenttipiirteen äärimuotoihin liittyy ongelmia, oli sitä hyvin vähän tai paljon. Ainutkaan temperamenttipiirre ei tuota enemmän hyötyä, mitä enemmän sitä on. Kuitenkaan temperamenttipiirteitä ei voida jakaa hyviin ja huonoihin, koska ne saavat merkityksen vasta jossakin yhteydessä. Keskeistä on temperamentin ja ympäristön yhteensopivuus. Jos esimerkiksi hyvin motorisesti aktiivinen lapsi elää perheessä, jossa ymmärretään paremmin motorisesti rauhallisempia lapsia, hän hyvin todennäköisesti voi huonosti ja osoittaa sitä jotenkin. Samoin, jos aktiivinen lapsi elää ahtaissa oloissa ja hänellä ei ole mahdollisuutta leikkiä vapaasti ulkona ja saada oikeanlaisia ärsykeitä, johtaa aktiivisuus impulsiiviseen käytökseen ja käytösongelmiin. (Keltikangas-Järvinen 2015, 129, 145–147.)

Temperamentti ja ympäristö ovat siis jatkuvassa vuorovaikutuksessa keskenään. Temperamentti vaikuttaa ympäristön suhtautumiseen, joka puolestaan vaikuttaa yksilön persoonallisuuteen. Tämän vuoksi temperamentin ja ympäristön yhteensopivuudella on suuri merkitys. Tämä yhteensopivuus tai sopimattomuus vaikuttaa ennen kaikkea siihen helpottaako vai vaikeuttaako temperamentti ihmisen elämää. Jos yhteensopivuus on huono, lapsi ei saa mahdollisuutta oppia temperamentilleen parhaiten sopivia selviytymiskeinoja. Erilaiset temperamenttityypit tarvitsevat erilaisen kohtelun, jossa keskeistä on yksilöllisyyden ymmärtäminen. Tarkasteltaessa lapsen temperamenttia, tärkein ympäristö, johon sen tulisi sopia, on lapsen perhe. (Keltikangas-Järvinen 2015, 143, 154, 234.)

Tieto temperamenteista ja temperamenttierojen ymmärtäminen auttavat kasvattajia monin tavoin ymmärtämään lasten yksilöllisyyttä, käyttäytymistä ja niiden eroavaisuuksia. Tiedon avulla pystytään ymmärtämään muun muassa se, että lapsi, joka ei jaksa istua hiljaa, ei ole sen tottelemattomampi, koska keskittyminen ei ole pelkästään tahdon asia. Se on toiselle helpompaa kuin toiselle. (Ahonen 2017,

27.) Tällöin siis tiedon avulla pystytään erottamaan temperamentti esimerkiksi ilkeydestä. Kun kasvattaja oppii huomaamaan näiden eron, hän saa paremman kontaktin lapseen. (Viljamaa 2009, 133.)

Tieto temperamenteista auttaa myös kasvattajaa tulemaan tietoisiksi omasta temperamentistaan. Tämä auttaa ymmärtämään tilannetta, jos lapsen erilainen temperamentti tuntuu kasvattajasta haastavalta. Esimerkiksi, jos itse on rauhallinen tuumiskelija, räväkän lapsen vauhti saattaa ahdistaa ja ärsyttää. Tieto antaa myös mahdollisuuden vaikuttaa lapsen kehitykseen. Esimerkiksi tieto lapsen vaikeasta temperamentista antaa mahdollisuuden muuttaa kehityksen suuntaa, koska ymmärtämätön suhtautuminen tukee ja vahvistaa ei-toivottavia temperamenttipiirteitä. Tiedon avulla mahdollistuu siis se, miten erilaisiin temperamenteihin tulisi suhtautua. (Keltikangas-Järvinen 2015, 182; Viljamaa 2009, 133.)

3.2 Sosiaalis-emotionaalinen kehitys

Lapsen kehitys on hyvin kokonaisvaltainen tapahtuma. Siinä fyysinen- ja motorinen- sekä kognitiivinen- ja sosioemotionaalinen kehitys ovat tiiviissä vuorovaikutuksessa keskenään. Tämä tulee esiin esimerkiksi siinä, kun jonkun osa-alueen kehitykselliset pulmat tulevat esiin myös muilla alueilla. Esimerkiksi oppimisen ongelmat voivat vaikuttaa käyttäytymisen ja itsetunnon ongelmien ilmaantumiseen. Jokaisen lapsen kehityspolku on hyvin yksilöllinen prosessi ja se kulkee oman aikataulunsa mukaan. Tämä prosessi on kuitenkin osittain myös geneettisesti ohjelmoitu siten, että eri taidoilla on tietty herkkyyskautensa sekä tyypillinen aikataulunsa ja kehityskulkunsa. Näiden yleisten kehitysvaiheiden tunteminen on tärkeää, jotta kasvattaja pystyy tunnistamaan lapsen kulloisiakin tarpeita ja pystyy tukemaan häntä kehityksessään. (Mielenterveystalo, 2020.)

Sosioemotionaalinen kompetenssi eli yksilön kokonaisvaltainen tunne-elämän ja vuorovaikutussuhteiden kyvykkyys ei ole sisäsyntyinen kyky, vaan sosiaaliset ja emotionaaliset taidot tulee oppia. Näiden kehitys etenee kiinteässä yhteydessä toisiinsa ja ovat osittain myös päällekkäisiä. Kehityksen edetessä lapsi omaksuu paljon erilaisia taitoja, joiden avulla tunteiden käsitteleminen ja sosiaalinen vuoro-

vaikutus muiden ihmisten kanssa on mahdollista. Kehitys jatkuu koko elämän ajan tiiviissä vuorovaikutuksessa lähiympäristön kanssa. Lapsen sosiaalis-emotionaalisessa kehitykseen vaikuttaa erityisesti lapsen kasvuympäristössä olevien aikuisten toiminta. (Ahonen 2017, 16–17; Kiviluote 2019, 14.)

Sosiaalis-emotionaalinen kehitys käynnistyy heti syntymän jälkeen, vaiheessa jolloin lapsella ei ole vielä minkäänlaisia sosiaalisia suhteita. Varhaislapsuuden kiintymyssuhteen laatu on tässä kehityksessä keskeinen tekijä. Tieto kiintymyssuhteen tärkeydestä perustuu kehityspsykologian keskeisimpään teoriaan eli kiintymyssuhteteoriaan, jonka loivat yhteistyöllä John Bowlby ja Mary Ainsworth. He tutkivat aihetta 1960–1970-luvuilla. Teoria käsittelee lapsen ja hänen ensisijaisen hoitajansa välisen suhteen kehittymistä ja sen merkityksellisyyttä lapsen myöhemmälle kehitykselle. Keskeistä kiintymyssuhteen muodostumiselle ja sen kautta perusturvallisuuden syntymiselle on, että ensisijainen hoitaja on lapsen saatavilla ja hoitaa häntä aina, kun lapsi osoittaa sitä tarvitsevansa. (Bretherton 1992, 759–762.)

3.2.1 Emotionaalinen kehitys

Lapsen emotionaalinen kehitys liittyy kiinteästi tunnetaitojen omaksumiseen. Kehityksen aikana ensin tulee oppia *tunnistamaan, nimeämään ja ilmaisemaan tunteita*. Tämän jälkeen on mahdollista *tunteiden säätelemisen taidon* harjoittelu. Tunteiden säätelemisen taito tulee esiin esimerkiksi lautapelin häviämisen vuoksi syntyneen pettymyksen ilmaisemisessa. Jos lapsi vasta opettelee tunteiden säätelemistä, hän saattaa joutua hyvin hallitsemattoman tunteen valtaan hävittyään. Puolestaan, jos lapsi on omaksunut jo taidon, hän voi esimerkiksi harmitella huonoa tuuriaan. (Kiviluote 2019, 15.)

Tunteiden säätelyn oppiminen puolestaan luo pohjaa *itsesäätelytaitojen* kehittymiselle. Tämä tarkoittaa kykyä säädellä tunteita, käyttäytymistä ja kognitiivista toimintaa tilanteen vaatimalla tavalla. Se on taitoa malttaa mielensä ja jarruttaa omaa reaktiotansa tilanteessa, joka käynnistää välittömän tarpeen toimia. Lasten elämässä tällaisia tilanteita ovat esimerkiksi jännitys, pelästyminen, pettymys,

mielipaha ja turhautuminen. Jos lapsella on vaikeaa säädellä tunteitaan tai kognitiivisia toimintoja, kuten tarkkaavuutta ja keskittymistään, näkyy nämä välittömästi käyttäytymisessä. Lapsi saattaa esimerkiksi heitellä tavaroita, karjua, vetäytyä tai vaipua omiin ajatuksiinsa. Itsesäätelytaito on yksi keskeisimmistä sosiaalis-emotionaalisisista taidoista, koska se luo mahdollisuuden sosiaaliseen vuorovaikutukseen ja sitä kautta kehityksen näkökulmasta tärkeiden sosiaalisten kokemusten syntymiseen. (Ahonen 2017, 18–19; Sainio, Pajulahti & Sajaniemi 2020, 27.)

Itsesäätelytaidon rinnalla toinen merkittävä emotionaalinen taito on *empatia* eli myötätunto. Tällä tarkoitetaan kykyä tunnistaa ja tulkita omien tunteiden ohella myös muiden tunteita. Toisten tunteiden tunnistaminen ja halu selvittää mistä se johtuu, on toimivan sosiaalisen vuorovaikutuksen edellytys. Lapsen ympärillä olevat aikuiset eli vanhemmat ja muut kasvattajat ovat merkittävässä roolissa lapsen tunnetaitojen kehittämisessä. Tämä tapahtuu osittain ilman erityistä ajattelemista, mutta myös tietoisesti. He jakavat lapselle tietoa tunteiden ymmärtämisestä, kokemuksista, ilmaisusta ja niiden säätelystä ja näin ohjaavat lapsen käyttäytymistä. Tunteiden ja empatian kehitys etenee askeleittain, mikä tulee ilmi taulukossa 1. (Pihlaja 2018, 145–147.)

Taulukko 1. Tunteiden ja empatian kehitys. (Pihlaja 2018, 146.)

IKÄ	TUNTEET	EMPATIA
Vauvat 0–1v.	-toisten tunnetilojen tulkinta kasvoista, -emotionaalisen merkityksen liittäminen tiettyihin objekteihin (kohde)	-kyky kokea toisen paha olo itsessä -toisen paha olo saa vauvassa aikaan ahdistusta
1–2 v.	-toisen lohduttaminen ja satuttaminen, kiusaaminen -tuotetaan itse erilaisia tunteita aktiivisesti, ei vain reagoida toisen tunnetilaan	-toisen pahan olon aiheuttama ahdistus vähenee -pyrkimys vaikuttaa toiseen esim. antamalla lelu
2–3 v.	-kyky kuvitella toisen ihmisen olotilaa, havaintoja, aikomuksia tai tunteita	-yhä enemmän aktiivista interventiota (väliintulo) toisen ihmisen lohduttamiseksi -empatia toisen tunnetiloja kohtaan

3–4 v.	-omien tunteiden puoliautomaattinen piilottaminen -ei vielä huijaa toisia omilla tunteilla	-tietää jo, että paho olo sijaitsee toisessa, ei itsessä
5–6 v.	-tunnistaa ja nimeää pelon, ilon, surun, vihan ja ujouden -osaa jo käyttää omia tunteita hyödyksi ja huijata niillä muita	-empatia toisen ihmisen elämäntilanteita kohtaan
7 v.	-tunnistaa edellä mainittujen lisäksi ylpeyden, mustasukkaisuuden, kiitollisuuden, huolestuneisuuden, syyllisyyden ja jännittyneisyyden	

3.2.2 Sosiaalinen kehitys

Sosiaalinen kehitys on myös läpi elämän jatkuva prosessi. Siinä elämänkaaren eri vaiheet tuovat uusia haasteita, mutta myös uusia voimavaroja. Tarkasteltaessa sosiaalista kehitystä, huomio siirtyy yhdessä toimimiseen ja yhteiseen tekemiseen. Tässä vuorovaikutuksessa yksilö vähitellen kehittyy ympäröivän yhteiskunnan toimivaksi jäseneksi, missä merkityksellistä on yhteisten normien ja rajoitusten omaksuminen sekä muiden ihmisten huomioon ottaminen. (Pihlaja 2018, 147–148.)

Sosiaalinen kehitys liittyy kiinteästi sosiaalisten taitojen omaksumiseen, joista keskeisimpiä ovat *neuvottelu, vuorottelu, oman toiveen tai halun täyttymisen odottaminen, jakaminen ja epäitsekkyys*. Sosiaalisesti taitavalla ihmiselle on siis kehittynyt laaja kirjo erilaisia toimintamalleja ja erityisesti laaja varasto vaihtoehtoja sosiaalisten ongelmien ratkaisemiseksi. Näistä sosiaalisesti taitava osaa valita tilanteen kannalta parhaimman ja tehokkaimman. Joskus hän siis neuvottelee ja on sovittelija, toisinaan taas tarttuu ongelmaan tiukasti ja joskus vetäytyy. Kuitenkin sosiaaliin taitoihin liittyy kiinteästi myös *eettinen ja moraalinen* näkökulma. Ei siis riitä, että valittu toimintamalli on tehokas, vaan sen täytyy olla myös moraalisesti ja eettisesti hyväksytty. Tämän taidon opettelussa kasvatuksella on merkittävä rooli. Lapsi oppii itse, että esimerkiksi aggressio on tehokkain keino selviytyä kavereiden kanssa, mutta tämä ei ole yhteisössä hyväksytty toimintatapa. Raken-

tava sosiaalinen vuorovaikutus edellyttää edellä mainittujen sosiaalisten taitojen lisäksi myös itseluottamusta ja kaikkien tunnetaitojen hallintaa. (Keltikangas-Järvinen 2010, 22–24; Pihlaja 2018, 147–148.)

Edetäkseen sosiaalinen kehitys tarvitsee aina inhimillisen sosiaalisen kontekstin. Kehitys alkaa heti vastasyntyneenä, koska jo tuolloin lapsella on sosiaalisia tarpeita. Lapsi etsii aktiivisesti jo aivan pienenä katsekontaktia, itkee ja turhautuu, jos hänen viesteihinsä ei vastata. Puolestaan, jos vanhempi huomioi hänen tarpeensa, palkitsee lapsi sen hymyllään jo muutaman viikon ikäisenä. Vuorovaikutustaidot ja -tavat muuttuvat ja kehittyvät nopeasti. Jo neljän kuukauden ikäisenä lapsi viestii vanhemman kanssa vastavuoroisesti ja näin vuorovaikutus muovautuu leikkisemmäksi ja monipuolisemmaksi. (Mannerheimin Lastensuojeluliitto 2017a.)

Kaikenlainen vanhemman ja lapsen yhteinen toiminta ja myönteinen vuorovaikutus ovat sosiaaliselle kehitykselle ensiarvoisen tärkeitä. Lapsen kasvaessa leikistä muodostuu vähitellen merkittävä sosiaalisen kehityksen konteksti ja hänen sosiaalinen piirinsä laajenee. Ensiksi lapsi nauttii toisten lasten läsnäolosta (1–2-vuotiaana). Vähitellen hän oppii leikkimään rinnakkaisleikkiä (2–3-vuotiaana) ja alkaa harjoittelemaan vastavuoroista yhteisleikkiä (3–4-vuotiaana). Tässä vaiheessa moni lapsi alkaa harjoitella myös isommassa ryhmässä toimimista ja erityisesti yhdessä olemisen pelisääntöjen omaksumista esimerkiksi kerhoissa tai päiväkodissa. Sosiaaliset taidot kuitenkin alkavat tällöin vasta hioutumaan, joten yhteistoiminta ei läheskään aina vielä onnistu sovussa. (Mannerheimin Lastensuojeluliitto 2017b, 2017c.)

Neljävuotias nauttii kovasti samanikäisten lasten seurasta. Itsekeskeisyys alkaa vähentyä ja näin lapsi osaa ottaa jo toisia huomioon toiminnassaan. Lasten neuvottelutaidot alkavat kehittyä, joten ristiriitatilanteissa he käyttävät useammin kieltä kuin käsiksi käymistä. Myös moraalikäsitys kehittyy voimakkaasti. Lapsi pohtii oikean ja väärän sekä hyvän ja pahan eroja. Tässä vaiheessa lapset pitävät erityisesti mielikuvitus- ja roolileikeistä sekä alkavat kiinnostua helpoista sääntö-, joukkue- ja muista peleistä. 5–6-vuotiaalle kaverit ja heidän mielipiteensä ovat jo erityisen tärkeitä ja ystävyys-suhteet alkavat olla melko kestäviä. Lapsella saattaa

olla myös jo muutama paras ystävä. 5–6-vuotiaat osaavat jo neuvotella, joustaa ja ilmaista tunteitaan, joten riitaa ei tule enää niin helposti. Tässä vaiheessa he ovat erityisen taitavia erilaisissa yhteisleikeissä ja pitävät kovasti leikeistä ja peleistä, joissa on selkeät säännöt. Lapsi ymmärtää, mikä on oikeudenmukaista ja reilua, joten hän saattaa suuttua kovastikin, jos hän kokee epäoikeudenmukaista kohtelua. Kouluikään mennessä lapsen sosiaalisena kehitystehtävänä on siis eri vaiheiden kautta oppia vastavuoroinen yhteistoiminta. Vaikka 4–6-vuotiaille kaverit alkavat olla yhä tärkeämpiä, niin vanhemmat ovat heille edelleen maailman tärkeimmät ihmiset. (Mannerheimin Lastensuojeluliitto 2017d, 2017e.)

Lapsen sosiaalinen kehitys siis etenee harjoittelemalla sosiaalisia taitoja toisten ihmisten kanssa ja pääasiassa leikin avulla. Kehitys etenee hierarkkisesti, jolla tarkoitetaan sitä, että jokaiseen ikäkauteen liittyy oma kehitystehtävänsä, jonka kannalta kyseinen ikä on tietyn taidon oppimisen herkkyyksiaikaa. Jos jonkin kehitystehtävän omaksuminen ei suju suotuisasti tietyssä iässä, on syntynyttä puutetta vaikeampi korjata myöhemmin. Tämä johtuu siitä, että uusi kehitysvaihe on asetanut jo uudet vaatimukset ja edellinen kehitystehtävän korjaaminen haittaa uuden omaksumista. Esimerkiksi, jos lapsella ei ole syntynyt vahvaa kokemusta vauvana siitä, että hänestä huolehditaan, perusturvan muodostuminen häiriintyy. Puolestaan myöhempi itsetunto nojaa lapsen varhaisemmin syntyneeseen perusturvaan. Hyvä itsetunto ja itseluottamus ovat taas edellytys sille, että ihminen pystyy arvostamaan ja kunnioittamaan muita ihmisiä, mikä on puolestaan sosiaalisen taitojen yksi merkittävimpiä osa-alueita. (Keltikangas-Järvinen 2010, 158–160.)

3.3 Käytösongelmat

Vaikka sosiaalis-emotionaalisella kehityksellä on tyypillinen aikataulunsa ja kehityskulkunsa, tarvitsee jokainen lapsi siinä aikuisen apua ja tukea. Suurella osalla lapsista kehitys etenee melko tasapainoisesti, jolloin siihen ei tarvitse kiinnittää erityistä huomiota. Mutta kuitenkin on aina niitä lapsia, jotka tarvitsevat runsaammin aikuisen läsnäoloa ja tukea. Lapsen sosiaalis-emotionaaliset taitojen puute näkyy lapsen käyttäytymisessä. (Ahonen 2017, 28–29.) Yhdysvaltalainen lastenpsykologi ja kirjailija Ross Greene on sitä mieltä, että lapset haluaisivat

käyttäytyä oikein, jos he vain osaisivat. Hänen mukaansa lapsen haastava käyttäytyminen johtuu siitä, että ympäristön odotukset ovat korkeammat, kuin mihin lapsen taidot yltävät. Haastava käyttäytyminen, kuten lyöminen, valehtelevä ja vetäytyminen, on yksinkertainen keino, jolla lapsi haluaa tuoda esiin, että hän ei pysty toimimaan niin kuin häneltä odotetaan. (Kesler, 2020.) Keltikangas-Järvinen (2010, 13) käsittelee kirjassaan samaa aihetta kuin Greene. Hänen mukaansa sosiaalisten taitojen kääntöpuoli on aggressiivisuus. Aggressiivisuus on ihmisen luontainen käyttäytymismalli tilanteissa, jossa hänen taitonsa eivät riitä, ja jotka hän kokee itselleen uhkaavana.

Aggressiivinen käytös tulee hyvin helposti ensimmäisenä mieleen puhuttaessa käytösongelmista. Käytösongelmien määrittelevä ei ole yksinkertainen asia, koska käsitteet, joilla sitä kuvataan, vaihtelevat hyvin suuresti. Aiheeseen tutustumisen yhteydessä vastaan tuli muun muassa seuraavia käsitteitä: haastava käytös, uhmakas käytös, uhmakkuushäiriö, käytösoire, käytöspulma, häiriökäyttäytyminen ja käytöshäiriö. Käsitteistä uhmakkuushäiriö ja käytöshäiriö viittaavat psykiatriseen diagnosointiin ja niihin viitattaessa käytetään tässä tutkimuksessa etuliitettä diagnosoitu. Muita käsitteitä pidetään tässä tutkimuksessa synonyymeinä käytösongelma-käsitteelle.

Ahonen (2017, 29) käyttää lasten käytösongelmista puhuttaessa termiä: haastava käytös, koska se on jo itsessään hyvin informatiivinen.

”Lapsi käyttäytyy tavalla tai toisella ongelmallisesti ja vaatii siksi paljon kasvattajan aikaa osakseen.”

Hänen mukaansa haastavaa käyttäytymistä ovat lapsen aggressiivinen-, uhmakas-, levoton- ja vetäytyvä käyttäytyminen sekä hallitsemattomat tunteenpurkaukset. Lapsen haastavaa käytöstä pidetään varhaiskasvatuksessa henkilökunnan työn kuormittavimpina tekijöinä, koska se häiritsee koko ryhmän toimintaa ja pakottaa kasvattajan reagoimaan lapsen käyttäytymiseen. Tällöin ammattikasvattaja kokee helposti, ettei hänen pysty jakamaan tasaisesti huomiotaan lasten kesken. Haasta-

vaan käyttäytymiseen vastaamista pidetään myös vaikeana tehtävänä, joka kuluttaa voimia.

Aronen (2016, 961) käyttää käsitettä lasten käytöspulmat. Hänen mukaansa ne ovat yleisiä, mutta osa niistä kuuluu normaaliin kehitykseen. Aivojen kypsyessä ja kokemuksen karttuessa lapsi oppii hallitsemaan käyttäytymistään ja käytöspulmat jäävät ohimeneviksi. Kuitenkaan kaikilta tämä ei onnistu, vaan käytöspulmat jatkuvat ikätasosta poikkeavana tai alkavat kehityksen jossakin myöhemmässä vaiheessa. Nämä pysyviksi muovautuneet käytösongelmat edeltävät Arosen mukaan diagnosoituja käytöshäiriöitä. Ne puolestaan ennustavat vahvasti nuoruusajan ja aikuisuuden antisosiaalista käytöstä, psykiatrista sairastavuutta ja huonosuutta.

Webster-Stratton (2008, XII) tuo esiin saman huolen. Viimeaikaisten kansainvälisten tutkimusten mukaan päiväkotij- ja ala-asteikäisten aggressiivisuus, häiritsevyys, uhmakkuus ja ylivilkkaus ovat lisääntyneet. Hänen mukaansa on osoitettu myös, että varhain alkaneet käytösongelmat ennustavat myöhempää huumeiden käyttöä, masennusta, nuorisorikollisuutta, epäsosiaalista ja väkivaltaista käytöstä. Tästä on huolestuttavia seurauksia ensinnäkin haastavasti käyttäytyville lapsille ja heidän perheilleen, mutta myös muille. Haastavan käyttäytymisen seuraamukset nuoruus- ja aikuisiässä maksavat yhteiskunnalle merkittävästi.

Kuitenkaan alle kymmenenvuotiaiden lasten käyttäytymisongelmat harvoin täyttävät vielä diagnosoidun käytöshäiriön kriteerejä. Ne kuitenkin vaarantavat selvästi lapsen kehitystä ja niihin pitää puuttua. Kansainväliset tutkimukset ovat arvioineet lasten käytösongelmien korjaamiseksi kehitettyjä ohjelmia. Selvityksissä saadut tulokset viittaavat siihen, että aikaisella puutumisella estetään käytöksen kroonistuminen. On myös todisteita siitä, että mitä nuorempi lapsi on, sitä paremmaksi hänen käytöksensä muuttuu. Tämän vuoksi vakavien ongelmien parasta ehkäisyä on havaita, tunnistaa ja puuttua lasten käytöksen ongelmiin mahdollisimman varhain. (Aronen 2016, 965; Puustijärvi & Repokari 2017, 1367; Webster-Stratton 2008, XIII.)

Ahonen (2017, 29) korostaa näkemystä, että lapsen haastavaan käyttäytymisen taustalla on aina syy. Lapsi ei käyttäydy tahallaan huonosti tai väärin. Tämän näkemyksen muistaminen haastavissa kasvatustilanteissa auttaa kasvattajaa siirtämään huomion lasta leimaavasta ongelmasta siihen, että hän tarvitsee tukea tai toihinsa. Haastava käytös on ikään kuin merkki tuen tarpeesta.

Lasten haastavan käyttäytymisen havaitseminen ei ole yleensä ongelma. Tavallisesti niin vanhemmat kuin myös varhaiskasvatuksen henkilökunta tunnistavat lapsen haastavan käyttäytymisen helposti, koska oireet häiritsevät päivittäistä elämää. (Aronen 2016, 964). Sen sijaan haastavaan käytökseen puuttuminen on. Lapsen riittämätön ohjaaminen hänen käyttäytyessään haastavasti ja huomion kiinnittäminen ainoastaan lapsen negatiiviseen käyttäytymiseen vain ylläpitävät ja vahvistavat lapsen haastavaa käytöstä. Karjalainen tuo esiin Pohjalainen-lehdessä, että käyttäytymisen haasteet eivät ratkea kurittamalla. Ankaruus vain lisää ongelmia ja hän antaa yksinkertaisen ohjeen. Puuttuminen käytöksen haasteisiin aloitetaan luomalla lapseen hyvä vuorovaikutussuhde. Hänelle asetetaan johdonmukaiset säännöt, rajat ja seuraukset rikkomisesta. Keskeistä on positiivisen käytöksen vahvistaminen ja negatiivisen käyttäytyminen jätetään huomiotta. (Kuikka 2017, 3.) Nämä Karjalaisen antamat neuvot perustuvat Ihmeelliset vuodet-menetelmään, josta hän tekee väitöskirjaa.

4 VARHAISKASVATUS

Suomalainen varhaiskasvatus on tunnettu laadukkuudestaan myös kansainvälisesti. Tähän on vaikuttanut muun muassa varhaiskasvatuksen opettajien korkea koulutus ja heidän teoreettinen tietous lasten kasvusta ja kehityksestä sekä niiden tutkimisesta. (Ahonen 2017, 9–10.) Varhaiskasvatus kuuluu suomalaiseen koulutusjärjestelmään ja se kattaa ikävuodet nollostä kuuteen eli lähes jokainen suomalainen lapsi on varhaiskasvatuspalvelujen piirissä ennen koulun alkua. Esiopetus toteutetaan oppivelvollisuutta edeltävänä vuotena ja se linkittyy varhaiskasvatukseen, joten varhaiskasvatus, esiopetus ja perusopetus muodostavat johdonmukaisen kokonaisuuden. Varhaiskasvatus on yksi merkittävä osa tarkasteltaessa lapsen kehittymistä ja oppimista. Varhaiskasvatuksen kokonaisuus muodostuu kasvatuksesta, opetuksesta ja hoidosta, joita läpäisee pedagoginen toiminta. (Opetushallitus 2020a; 2020b.) Varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa varhaiskasvatuksen tehtävät määritellään seuraavasti:

”Varhaiskasvatuksen tehtävä on edistää lasten kokonaisvaltaista kasvua, kehitystä ja oppimista yhteistyössä huoltajien kanssa. Varhaiskasvatus edistää lasten tasa-arvoa ja yhdenvertaisuutta ja ehkäisee syrjäytymistä. Varhaiskasvatuksessa opitut tiedot ja taidot vahvistavat lasten osallisuutta sekä aktiivista toimijuutta yhteiskunnassa. Lisäksi varhaiskasvatus tukee huoltajia kasvatustyössä sekä mahdollistaa heidän osallistumisensa työelämään tai opiskeluun.” (Opetushallitus 2018, 14.)

Varhaiskasvatuksen eri toimintamuotoja ovat päiväkotitoiminta, perhepäivähoito ja avoin varhaiskasvatustoiminta. Kunta on velvollinen järjestämään varhaiskasvatusta ja sen on oltava laajuudeltaan ja toimintamuodoiltaan sellaista kuin kunnassa esiintyvä tarve vaatii. Kunnan on myös huolehdittava, että päiväkodissa on riittävä määrä henkilöitä, joilla on joko varhaiskasvatuksen opettajan, sosionomin tai lastenhoitajan ammatillinen pätevyys. Käytettävissä on oltava myös varhaiskasvatuksen erityisopettajan palveluja. (L540/2018.)

Tällä hetkellä jokaisella lapsella on oikeus saada varhaiskasvatusta 20 tuntia viikossa. 1.8.2020 tulee voimaan varhaiskasvatuslain muutos, jonka jälkeen kaikilla lapsilla on jälleen yhtäläinen oikeus varhaiskasvatukseen. Esimerkiksi myös hoitovapaalla tai työttömänä olevan vanhemman lapsella on oikeus kokopäiväiseen varhaiskasvatukseen. (Opetus- ja kulttuuriministeriö 2019.)

Varhaiskasvatuksen yleinen suunnittelu, ohjaus ja seuranta kuuluvat opetus- ja kulttuuriministeriölle. Varhaiskasvatusta toteutetaan Opetushallituksen antaman määräyksen mukaan, mikä on kirjattu Varhaiskasvatussuunnitelman perusteisiin. Tämän laatimista ohjaa erityisesti varhaiskasvatuslaki. (Opetushallitus 2018, 7.)

4.1 Varhaiskasvatuksen toimintakulttuuri ja oppimisympäristö

Varhaiskasvatuksen toimintakulttuurilla tarkoitetaan kokonaisvaltaista tapaa, jolla varhaiskasvatuksessa toimitaan. Sen muodostumiseen on vaikuttanut ympäröivä kulttuuri ja historia. Toimintakulttuuri muovautuu yhteisön vuorovaikutuksessa, jolloin kaikki sen jäsenet vaikuttavat siihen. Vaikutus tapahtuu myös toiseen suuntaan, toimintakulttuuri vaikuttaa sen jäseniin. Varhaiskasvatuksen toimintakulttuurin ytimen muodostaa oppiva yhteisö, leikki, vuorovaikutus, osallisuus, yhdenvertaisuus, tasa-arvo, kulttuurinen moninaisuus, kielitietoisuus, hyvinvointi, turvallisuus ja kestävä elämäntapa. Toimintakulttuurin tiedostaminen, jatkuva arvioiminen ja kehittäminen ovat merkittävässä asemassa, koska toimintakulttuuri vaikuttaa varhaiskasvatuksen laatuun. (Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2018:3a, 29–32.)

Varhaiskasvatuslain mukaan (L540/2018) ympäristön, jossa varhaiskasvatusta toteutetaan, on oltava turvallinen, kehittävä ja oppimista edistävä. Varhaiskasvatusympäristön käsite koostuu kolmesta ulottuvuudesta: fyysisestä, sosiaalisesta ja psyykkisestä. Nämä kaikki ulottuvuudet huomioon ottaen ympäristö tulee muodostaa siten, että se tukee lapsen itsetunnon kehittymistä, sosiaalisten ja oppimisen taitojen harjaantumista. Lasten osallisuus, mielenkiinnon kohteet, tarpeet ja yksilölliset taidot tulee ottaa myös huomioon. Oppimisympäristön ilmapiirin laadulla on myös tärkeä merkitys. Yhteiset säännöt ja toimintatavat luovat turvallisuutta,

jossa aikuisten tukemana on hyvä harjoitella tunne- ja vuorovaikutustaitoja, kysyä ja tutkia maailmaa kokonaisvaltaisesti, leikkiä ja toimia monipuolisesti. (Opetushallitus 2018, 32–33.)

Varhaiskasvatuksen toimintakulttuurin ja oppimisympäristön sekä niiden kautta syntyvän laadukkaan toiminnan peruspilareina ovat varhaiskasvatuksen ammattilaiset. Heidän tietonsa, taitonsa, ymmärryksensä, sensitiivisyytensä sekä lämmin ja vastavuoroinen vuorovaikutus ovat erityisen merkittävässä asemassa, koska lapset viettävät varhaiskasvatuksen toimintaympäristössä suurimman osan valveilolaoloajastaan. (Sainio ym. 2020, 95.) Tutkimustulokset ovat osoittaneet, että laadukas varhaiskasvatus voi olla jopa pelastusrenkas lapselle, jonka perhe on vaarassa syrjäytyä. Lasta eheyttävä kokemus voi syntyä etenkin silloin, kun hänen ja kasvattajan välille muodostuu turvallinen vuorovaikutussuhde. Tämä voi kantaa lasta pitkällekin elämässään. (Ahonen 2017, 30.)

Lapsen kehityksen, oppimisen ja hyvinvoinnin kannalta ei ole siis yhdentekevää millaiset ihmiset työskentelevät varhaiskasvatuksessa. Kasvattajan tapaan toimia lasten kanssa vaikuttavat monet asiat. Ensinnäkin koulutus ja työkokemus antavat merkittävän pohjan kasvatustyölle. Kasvatustyyliin vaikuttavat myös persoonallisuus (temperamentti), tietotaito (vuorovaikutus- ja tunnetaidot), omat lapsuudenkokemukset, asenteet, ihmiskuva ja kasvatuskäsitykset. Jokainen kasvattaja on siis yksilö omine vahvuuksineen ja puutteineen. Merkityksellisintä kuitenkin on se, miten hyvin hän tiedostaa ominaisuutensa, sillä ilman tiedostamista ei voi arvioida, muuttaa ja kehittää itseään. (Koivunen 2009, 119–123.)

Ahosen (2017, 10–12) tutkimuksen mukaan erityisesti kasvattajien vuorovaikutus ja pedagoginen toiminta ovat merkittävässä asemassa ja niiden vaikutus näkyy erityisesti haastavien kasvatustilanteiden esiintymiseen. Tämän vuoksi olisi erityisen tärkeää suunnata huomio kasvattajien toimintaan ja sen kehittämiseen entisestään. Kasvattajien toiminnan arviointi ja kehittäminen on merkityksellistä myös sen vuoksi, että he jättävät jokaiseen kohtaamaansa lapseen merkityksellisiä muistijälkiä, joiden avulla lapsi muodostaa kuvaa itsestään.

Kasvattajan asenteet ovat jatkuvasti läsnä kasvatustyössä. Asenteet ovat opittuja ajattelumuotoja, tapoja havaita maailmaa ja etenkin sosiaalista ympäristöä. Niihin liittyy aina negatiivinen tai positiivinen varaus ja niiden muuttaminen vaatii työtä. Kasvattajan asenteella on merkittävä vaikutus hänen toimintaansa, vuorovaikutuksensa laatuun ja siihen miten hän näkee esimerkiksi lapsen, jonka käytös herättää negatiivisia tunteita. Tällöin ammatillisuudella on merkittävä asema. Negatiivista asennetta voi muuttaa ainoastaan arvioimalla omaa asennettaan ja tietoisella pyrkimyksellä estää omien tunteidensa vaikutus oman toimintaan. (Keltikangas-Järvinen 2010, 225; Koivunen 2009, 124.) Kasvattajan itsearviointi, vahva itsetunto ja myös itsensä hyväksyminen ovat merkityksellisiä myös sen vuoksi, että hän on jatkuvasti toimiessaan esimerkkinä ja mallina lapsille. Eli ratkaisevaa ei ole niinkään se mitä yksittäistä menetelmää käyttää esimerkiksi sosiaalis-emotionaalisen kehityksen tukemiseen, vaan merkitystä on sillä tavalla, jolla kasvatusta tehdään. (Pihlaja 2018, 166.)

Vielä nykyäänkin hyvin herkästi ongelma kohdistetaan lapseen, esimerkiksi lapsen haastavan käyttäytymisen syitä määriteltäessä. Helposti nähdään, että lapsi on se, joka häiritsee ja tuottaa vaikeuksia. Tällaisissa tilanteissa huomion tulisi kiinnittää ensisijaisesti oppimisympäristöön, sillä esimerkiksi sosiaalis-emotionaaliset vaikeudet tarvitsevat syntyäkseen ja jatkuakseen aina suotuisat puitteet. Merkitystä on sillä millaisessa ympäristössä ja yhteisössä lapsi viettää päivänsä, sillä jokainen hetki on oppimisen ja kehityksen hetki. (Pihlaja 2018, 151, 171.)

Ahonen (2017, 255–264) on kehittänyt konkreettisen työkalun tilanteisiin, jotka vaativat muutosta. Ryhmä- ja lapsikohtaista tilanneanalyysiä voidaan käyttää apuna ryhmissä, joissa esiintyy toistavasti haastavia kasvatustilanteita. Prosessi alkaa tiimin palaverista, jossa päätetään mihin tilanteeseen tarvitaan muutosta. Ennen tilanneanalyysin aloittamista lasten mielipiteen ja näkemyksen selvittäminen kohteeksi valitusta haastavasta tilanteesta on tärkeää, koska heillä saattaa olla selväkin syy ongelmaan. Havainnointi suunnataan aikuisten toimintaan ja päiväkodin toimintakulttuuriin. Jos esimerkiksi pukemistilanteessa on usein levottomuutta, valitaan yksi aikuisista havainnoimaan tilannetta sivusta. Hän kiinnittää huomiota siihen, mikä aikaansaa levottomuutta ja miksi. Hän havainnoi myös sitä, miten ai-

kuiset toimivat tilanteessa ja ohjaavat lapsia. Tämän jälkeen havainnoija kirjaa havaintonsa, tilanneanalyysi puretaan, mietitään yhdessä ongelman syyt, laaditaan tavoitteet ja toimintasuunnitelma. Yhdessä sovitaan, koska tilanne arvioidaan uudelleen. Tätä jatketaan niin kauan, kunnes lopputulos tyydyttää kaikkia ryhmän jäseniä.

4.2 Varhaiskasvatussuunnitelma

Varhaiskasvatussuunnitelmalla on kolme tasoa: valtakunnallinen-, paikallinen- ja lapsen henkilökohtainen varhaiskasvatussuunnitelma. Valtakunnallinen varhaiskasvatussuunnitelma (varhaiskasvatussuunnitelman perusteet) on opetushallituksen antama varhaiskasvatuksen järjestäjiä oikeudellisesti velvoittava määräys. Sen tarkoituksena on tukea ja ohjata varhaiskasvatuksen järjestämistä, toteuttamista ja kehittämistä siten, että varhaiskasvatus olisi laadukasta ja yhdenvertaista koko maassa. Valtakunnallinen varhaiskasvatussuunnitelman tulee olla pohjana paikallista- ja lapsen henkilökohtaista varhaiskasvatussuunnitelmaa laadittaessa. (Opetushallitus 2018, 7–8.)

Varhaiskasvatuksen järjestäjän vastuulla on laatia ja hyväksyä paikallinen varhaiskasvatussuunnitelma, joka määrittää, ohjaa ja tukee varhaiskasvatuksen järjestämistä paikallisesti. Nämä ovat velvoittavia ja niitä tulee arvioida sekä kehittää. Paikalliset suunnitelmat voivat tarkentaa ja täydentää valtakunnallista varhaiskasvatussuunnitelmaa, mutta eivät voi kumota miltään osin sen sisältöä. Seinäjoen kaupungin varhaiskasvatussuunnitelma, Meirän VaSu, on laadittu 20.6.2017 ja päivitetty toukokuussa 2019. Seinäjoen kaupungin varhaiskasvatusta kuvataan siinä (ks. kuvio 2) päämäärätietoisesti kasvun ja oppimisen merellä seilaavana purjeveneena, jonka miehistönä toimii henkilöstö ja matkustajina lapset. Purjeveeneen ankkurina toimii lapsen koti ja huoltajat sekä kölinä, oikeaa suuntaa antamassa, lapsen kehityksen ja oppimisen tuki. Tuulena puhaltaa Seinäjokisuus (hyvinvointi, terveys, yrittäjäyys, luonto, ympäristö sekä sukupolvien välinen yhteys) ja aurinkona eli toiminnan energianlähteenä, Meirän VaSu. (Opetushallitus 2018; Seinäjoen kaupunki 2017, 3; Seinäjoen kaupunki 2019, 1–2.)

Kuvio 2. Seinäjoen kaupungin varhaiskasvatussuunnitelma. (Seinäjoen kaupunki 2017, 3.)

Lapsella on oikeus saada suunnitelmallista sekä tavoitteellista kasvatusta, opetusta ja hoitoa. Näiden toteuttamiseksi varhaiskasvatuksen henkilökunta yhdessä huoltajien ja lapsen kanssa laatii varhaiskasvatuskeskustelussa lapsen henkilökohtaisen varhaiskasvatussuunnitelman (lapsen vasu). Lapsen vasun laadinnan lähtökohdina ovat lapsen osaaminen, vahvuudet, kiinnostuksen kohteet ja tarpeet. Siihen kirjataan myös lapsen tuen tarve, tukitoimet ja niiden toteuttaminen. Lapsen vasu on yksi tärkeimmistä varhaiskasvatuksen henkilöstön työvälineistä, minkä vuoksi siihen kirjatut konkreettiset tavoitteet ja toimenpiteet asetetaan pedagogiselle toiminnalle. Lapsen vasua on tärkeä päivittää havainnoinnin pohjalta saadun tiedon

avulla, aina sen hetkistä tilannetta vastaavaksi. Lapsen vasun toteutumista arvioivat varhaiskasvatusta toteuttava henkilökunta yhdessä huoltajien kanssa vähintään kerran vuodessa. (Opetushallitus 2018, 9–11; Seinäjoen kaupunki 2019, 4–5.)

4.3 Huolen herääminen ja tuki

Lapsella on oikeus saada varhaiskasvatuksessa omien tarpeidensa edellyttämää tukea, jotta hänestä voi kehittyä oppiva ja hyvinvoiva lapsi. Keskeisiä tuen järjestämisessä on sen mahdollisimman aikainen aloittaminen, jolla voidaan estää ongelmien syntyminen, kasvaminen ja monimutkaistuminen. (Opetushallitus 2018, 54.) Silloin, kun lapsella on tuen tarvetta, yhteistyön tärkeys huoltajien kanssa korostuu entisestään. Merkityksellistä on, että heihin ollaan mahdollisimman aikaisin yhteydessä, jos lapsesta herää huoli tai hänellä havaitaan olevan kehityksen tai oppimisen haasteita. (Opetushallitus 2018, 55–56.) Tällaisessa tilanteessa, jossa varhaiskasvatuksen työntekijällä herää huoli lapsesta, liittyy usein huoli myös siitä, miten asian ottaa puheeksi huoltajien kanssa. Eriksson ja Arnkil (2012, 3) ovat kirjoittaneet oppaan, joka esittelee tällaiseen tilanteeseen sopivan huolen puheeksiottamisen menetelmän.

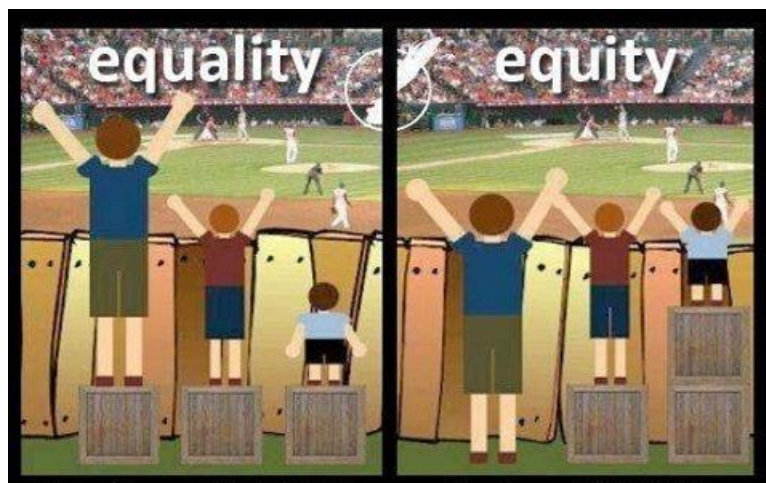
Keskeistä huolen puheeksiottamisen menetelmässä on se, että työntekijä ottaa puheeksi oman huolensa eikä lapsen ongelmaa. Tällöin syntyy todennäköisemmin kunnioittava dialogin, jonka keskiössä on avun pyytäminen ja yhteistyön aikaansaaminen huoltajien kanssa. Tavoitteena on muodostaa lapsen hyväksi liittouma, joka yhdistää työntekijän ja huoltajien voimavarat sekä aikaansaada huoltajat sitoutumaan yhdessä sovittuihin tavoitteisiin. Menetelmää käyttäessä puheeksioton apuna voidaan käyttää lomaketta (ks. Eriksson & Arnkil 2012, 45–47). Keskeistä sen täyttämässä on ennakoinnin näkökulma, huolta herättävien konkreettisten havaintojen kirjaaminen sekä lapsen ja hänen perheensä voimavarojen tunnistaminen. Nämä auttavat työntekijää selkiyttämään huolenaiheitaan, jäsentämään sitä pienempiin osiin ja löytämään tukitoimia. (Eriksson & Arnkil 2012, 7, 22–29, 37.)

Lapsen tuen tarpeen havaitsemisessa, määrittelyssä, tuen suunnittelussa, toteutuksessa ja sen arvioinnissa lapsen, huoltajien ja varhaiskasvatushenkilöstön lisäksi

korostuu myös varhaiserityisopettajan asiantuntijuus. Lapsen saaman tuen tulisi muodostaa johdonmukainen kokonaisuus läpi varhaiskasvatuksen ja esiopetuksen. Tätä edesauttaa yhteisesti sovittujen tavoitteiden ja toimenpiteiden kirjaaminen hänen henkilökohtaiseen varhaiskasvatussuunnitelmaansa. Tuki toteutetaan ensisijaisesti lapsen omassa ryhmässä. Se voi olla yleistä-, tehostettua- tai erityistä tukea. (Opetushallitus 2018, 54–58.)

Lasten kanssa työskenneltäessä yksi tärkeimmistä lähtökohdista on yksilöllisyyden huomioiminen ja kunnioitus erilaisuutta kohtaan. Yhteiskunta pyrkii normalisoimaan jäseniään ja tämän vuoksi myös kasvatuksella on taipumus normittaa esimerkiksi sitä, mikä on oikea tapa tai tyyli. Varhaiskasvatus on tässä merkittävässä roolissa. Vaikka päämäärä, kuten sosiaalisen vuorovaikutuksen omaksuminen, on sama, niin tapa, jolla se saavutetaan, tulisi olla jokaiselle lapselle yksilöllisesti suunniteltu (Keltikangas-Järvinen 2015, 233.)

Yhdysvaltalainen kasvatustieteen professori P. L. Thomas on blogikirjoituksessaan käsitellyt aihetta ja liittänyt siihen kuvan (ks. kuvio 3), joka konkreettisesti tuo esiin sen, mitä yksilöllisyyden huomioiminen on. Tasa-arvo ei ole sitä, että kaikki saavat yhdenvertaisesti yhtä paljon, vaan sitä, että kaikki saavat oikeudenmukaisesti sen mitä tarvitsevat. (Thomas 2014.)

Kuvio 3. Yhdenmukaisuus ja oikeudenmukaisuus. (Thomas 2014.)

5 TUTKIMUKSEN TOTEUTUS

Opinnäytetyön tarkoituksena oli selvittää miten lasten käyttäytyminen on muuttunut varhaiskasvatuksen erityisopettajien arvion mukaan viimeisen kymmenen vuoden aikana. Tämän lisäksi etsittiin vastauksia siihen millainen lasten käytös koetaan ongelmallisena ja miten varhaiskasvatuksen henkilökunnan tulisi puuttua lasten käytösongelmiin varhaiskasvatuksen erityisopettajien näkemyksen mukaan.

5.1 Tutkimusote

Opinnäytetyö toteutettiin kvalitatiivisena eli laadullisena tutkimuksena, koska kyseisen lähestymistavan avulla on mahdollista löytää ja paljastaa tosiasioita. Lähtökohtana laadullisessa tutkimuksessa on todellisen elämän kuvaaminen ja pyrkimyksenä siinä on tutkia kohdetta mahdollisimman kokonaisvaltaisesti. Tärkeässä asemassa pidetään tutkittavien näkökulmia ja niitä käsitellään ainutlaatuisina tapauksina. (Hirsjärvi ym. 2015, 160–164.) Juuri nämä piirteet olivat tässä tutkimuksessa keskeisellä sijalla, koska tavoitteena oli selvittää varhaiskasvatuksen erityisopettajien (VEO) näkemyksiä ja kokemuksia lasten käytösongelmien yleisyydestä ja muutoksista heidän työuransa aikana.

5.2 Tutkimuksen kohteena Seinäjoen kaupungin varhaiskasvatuspalvelut

Koska tutkimuksessa oli tarkoitus selvittää varhaiskasvatuksen erityisopettajien näkemyksiä ja kokemuksia, tutkimuksen kohdejoukoksi valittiin heidät. Opinnäytetyö toteutettiin Seinäjoen kaupungin varhaiskasvatuspalveluihin kuuluvalla varhaiserityiskasvatuksen (VEK) osa-alueella, jossa toimii 12 varhaiskasvatuksen erityisopettajaa (VEO). Heidän tehtävänä on tukea lapsen kokonaisvaltaista kehitystä, ennaltaehkäistä ja havaita lapsen mahdollisia tuen tarpeita varhaisessa vaiheessa sekä suunnitella ja arvioida lapsen oppimisympäristöä. Lähtökohtana on, että lapsi saa tarvitessaan tukea omassa päiväkodissaan niin kasvuun, kehitykseen kuin oppimiseenkin. (Varhaiserityiskasvatus 2018.)

Seinäjoen kaupungin varhaiskasvatuspalveluissa toimivien VEO:jen toimenkuva sisältää kuusi eri osa-aluetta. He toimivat omalla alueellaan varhaiserityiskasva-

tuksen asiantuntijoina. Toisena alueena on asiakastyö. Se sisältää työskentelyä lapsiryhmässä samanaikais- ja rinnakkaisopettajana, lasten pienryhmien ohjaamista ja tarvittaessa yksilöopetuksen toteuttamista. VEO tekee yhteistyötä lapsen perheen sekä päiväkotiryhmän henkilökunnan kanssa ja osallistuu tuen tarpeessa olevan lapsen varhaiskasvatussuunnitelma (vasu) -keskusteluun. Kolmas työnkuvan osa-alue on konsultaatio. VEO arvioi ja suunnittelee ryhmän henkilökunnan ja lasten kanssa lapsiryhmän ohjausta ja oppimisympäristöä. Hän myös ohjaa ja mallintaa arviointimenetelmien, opetusohjelmien ja -välineiden käytössä sekä arvioi koulutus- ja avustajatarpeita alueellaan. Toimenkuvaan kuuluu myös oman työn kehittäminen, monialainen yhteistyö ja esimiehen määräämät muut tehtävät. (Luh-tala 2019.)

Tässä opinnäytetyössä kohdehenkilöiden valinnassa käytettiin mukailien lumipallo-otantaa (snowball sampling). Menetelmää käyttäessä tutkija etsii aluksi tutkimusaiheen näkökulmasta yhden avainhenkilön. Tätä avainhenkilöä pyydetään ehdottamaan henkilöitä, jotka saattaisivat täydentää jo kerättyä tietoa. Näin tutkittaviksi valitaan henkilöitä sen mukaan, joita tutkijalle esitellään. Tätä voidaan jatkaa niin kauan kunnes uusia nimiä ei enää tule. Tällöin Hirsjärven & Hurmeen (2010, 59–60) mukaan voidaan luottaa siihen, että tutkittaviksi on saatu juuri ne henkilöt, jotka ovat keskeisiä tutkimuskysymyksen kannalta.

Ennen aineiston keräämisen aloittamista haettiin Seinäjoen kaupungin sivistyskeskukselta tutkimuslupaa lokakuussa 2019. Tämän jälkeen otettiin yhteyttä varhaiskasvatuksen koordinoivaan erityisopettajaan ja hänelle lähetettiin tutkimussuunnitelma. Hän lupasi esitellä suunnitelman seuraavassa VEO:jen palaverissa ja selvittää kuinka moni haluaa osallistua tutkimukseen. Kahdestatoista VEO:sta yhdeksän lupautui tutkimuksen kohdehenkilöiksi. Heihin otettiin yhteyttä ja sovittiin haastatteluajankohdat ja -paikat.

5.3 Aineiston hankinta

Tutkimuksen aineisto eli se tieto, jonka avulla vastataan tutkimuskysymyksiin, kerättiin tässä tutkimuksessa haastatteleamalla varhaiskasvatuksen erityisopettajia. Koska tutkimuksen tarkoituksena oli selvittää varhaiskasvatuksen erityisopettajien näkemyksiä ja kokemuksia on mielekästä ja tärkeääkin, että he voivat itse kertoa niistä ja toimia aktiivisina osapuolina. Eskola & Vastamäki (2015, 27) perustelevat tekstissään osuvasti haastattelumenetelmän käyttöä:

”Kun halutaan tietää mitä joku ajattelee jostakin asiasta, kaikkein yksinkertaisinta ja usein tehokkaintakin on tietenkin kysyä sitä häneltä. Näinhän me usein toimimme arkielämässäkkin.”

Hirsjärven & Hurmeen (2010, 34) mukaan tiedonkeruumenetelmänä haastattelu on ainutlaatuinen, koska siinä tutkittavan kanssa ollaan suorassa kielellisessä vuorovaikutuksessa. Haastattelu on eräänlaista keskustelua, vaikkakin haastattelija ohjaa tilannetta. Haastattelulajit erotellaan yleensä sen mukaan miten tarkasti ne on etukäteen säädelty. Teemahaastattelu, jota tässä tutkimuksessa käytettiin, on lomake- ja avoimen haastattelun välimuoto. Sille on tyypillistä, että haastattelun aihepiirit suunnitellaan etukäteen, mutta kysymysten tarkkaa muotoa ja järjestystä ei ole ennakolta määritelty. Tämä mahdollistaa sen, että tutkittavien ääni tulee vapaammin kuuluviin. (Eskola & Vastamäki 2015, 27–30)

Keskeisimpänä perusteluna tässä tutkimuksessa teemahaastattelumenetelmän käytölle oli sen joustavuus. Haastateltaessa on mahdollista huomioida haastateltava ja tilanne ja säädellä sekä myötäillä tarvittavalla tavalla. Perusteluna oli myös se, että haastateltaessa on mahdollista nähdä vastaajan eleet ja ilmeet, jotka tuovat lisäinformaatiota. Tutkija pystyy seuraamaan, miten haastateltava ymmärtää aihealueet ja voi myös tarvittaessa pyytää selvennystä saamilleen tiedoille tai kysymään perusteluja esiin nousseille mielipiteille. Myös haastateltava voi kertoa itsestään ja asiasta paljon laajemmin, mitä tutkija pystyy ennakoimaan. (Hirsjärvi ym. 2015, 205–206.)

Haastattelun voi toteuttaa yksilöhaastattelun lisäksi myös pari- tai ryhmähaastatteluna. Kokemuksen mukaan haastateltaessa useampaa ihmistä kerralla, haastateltavat ovat luontevampia ja vapautuneempia, kuin yksilöhaastattelussa. Haastateltavat voivat myös auttaa toisiaan muistinvaraisissa asioissa sekä korjata väärinymmärryksiä tai virheitä. (Hirsjärvi ym. 2015, 210–211.) Tässä tutkimuksessa haastattelut toteutettiin 25.11., 3.12. ja 9.12.2019 kolmena parihaastatteluna ja yhtenä kolmen henkilön haastatteluna. Haastattelut kestivät keskimäärin hieman alle tunnin ja niiden aihealueina olivat:

- taustatiedot
- lasten käyttäytymisen muutos
- millainen käytös koetaan ongelmallisena
- miten käytösongelmiin tulisi puuttua

Näiden lisäksi tutkijalla oli etukäteen mietittynä jokaiseen aihealueeseen liittyviä apukysymyksiä, joiden avulla haastattelussa edettiin (Liite 1). Haastateltavat toivoivat, että saisivat etukäteen haastattelujen aihealueet. Nämä lähetettiin heille viikkoa ennen ensimmäistä haastattelua. Haastattelutilanteessa jokaisella oli vapaus vastata kysymyksiin oma-aloitteisesti. Kaikki osallistujat olivat hyvin aktiivisia ja toiset huomioon ottavia, joten kaikkien näkemykset jokaiseen kysymykseen tulivat esiin. Haastattelujen ilmapiirit olivat vapautuneita ja niistä muodostui erityisen keskustelunomaisia ja pohdiskelevia. Tarvittaessa tutkija pystyi tarkentamaan haastattelun aihealueita ja tekemään selventäviä lisäkysymyksiä ja pyytämään perusteluja vastauksille. Kaikki neljä haastattelua nauhoitettiin haastateltavien luvalla. Tässä tutkimuksessa on sitouduttu noudattamaan tutkimuksessa saatujen tietojen osalta salassapitovelvollisuutta, joten ääninauhat päätyvät vain tutkijan käyttöön ja ne tuhoataan tutkimuksen valmistuttua. Tutkija on sitoutunut myös siihen, että haastateltavat henkilöt eivät ole tunnistettavissa, joten he esiintyvät aineistossa anonyymeinä.

Lumipallo-otannan rinnalla tutkimusaineiston suuruuden määrittelyssä apuna käytettiin myös saturaationajatteluun perustuvaa menettelyä, joka viittaa kylläisyyteen. Tämä tarkoittaa sitä, että tutkija ei etukäteen päättä tarkasti, kuinka monta

tapausta hän tutkii, vaan jatkaa niin kauan kun saa tutkimuskysymyksen kannalta uutta tietoa. Kun asiat alkavat kertautua, aineistoa on riittävästi. (Hirsjärvi ym. 2015, 181–182.) Haastattelujen edetessä huomattiin, että keskustelun kohteena olevat asiat alkoivat toistua. Tämän vuoksi haastatteluun osallistuneiden hankintaa ei laajennettu Seinäjoen lähikuntiin. Tämä olisi ollut todennäköistä myös siinä tilanteessa, jos Seinäjoelta ei olisi lupautunut lukumäärällisesti riittävästi haastateltavia tutkimukseen.

Laadullisen tutkimuksen seuraava vaihe, aineiston keräämisen jälkeen, oli aineiston litterointi eli purkaminen nauhoilta tietokoneelle. Huolimatta siitä, että tämä vaihe on työläs ja vaatii runsaasti aikaa, kannattaa aineisto purkaa kokonaan. Tällöin analyysivaiheessa säästää aikaa, kun ei tarvitse palata nauhoitettuun materiaaliin etsimään täydennystä. Kokonaan litteroinnissa on myös se etu, että sitä tehdessä tulee samalla tutustuttua aineistoon alustavasti. (Eskola 2015, 186.) Nauhoitettua aineistoa kertyi 3h 40min ja sen litterointi aloitettiin viikon kuluessa viimeisestä haastattelusta. Tammikuun alussa aineisto oli kirjallisessa muodossa ja tekstiä oli kaiken kaikkiaan 70 sivua.

5.4 Aineiston analyysi

Tutkimusaineiston litteroinnin jälkeen siirryttiin mahdollisimman nopeasti analyysivaiheeseen. Tämä sen vuoksi, että tuolloin aineistoa on tarvittaessa helppo vielä täydentää ja selventää. Se myös motivoi parhaiten tuoreena. (Hirsjärvi & Remes 2010, 47–48.) Analysoinnissa käytettiin menetelmänä aineistolähtöistä sisällönanalyysiä. Aineistolähtöisessä analyysissä kerätystä aineistosta on tarkoitus muodostaa teoreettinen kokonaisuus. Keskeisessä asemassa ovat tutkimuksen tarkoitus ja sille asetetut tutkimuskysymykset eikä aikaisemmat havainnot, tiedot, teoriat ja mallit. Aineistolähtöisessä analyysissä on keskeistä keksimisen logiikka. Tällä tarkoitetaan sitä, että tutkijan on itse aktiivisesti työstettävä oman ymmärryksen, oivalluksen terävyyden, älyllisen vastaanottokyvyn herkkyyden ja onnekkouden avulla analyysissä tuotettu tieto. Siihen ei ole olemassa valmiita sääntöjä ja metodeja, joita käyttämällä syntyisi kuin itsestään uutta syvällistä tietoa. (Tuomi & Sarajärvi 2018, 108–113.)

Sisällönanalyysi-menetelmää käyttäen voidaan analysoida erilaisia dokumentteja systemaattisesti ja objektiivisesti. Se on siis tekstianalyysia, jossa etsitään tekstin merkityksiä. Sisällönanalyysillä pyritään järjestämään tutkimusaineisto selkeään, tiiviiseen muotoon ja luomaan tutkittavasta ilmiöstä yhtenäistä informaatiota sekä selkeä, sanallinen kuvaus. Sisällönanalyysi perustuu loogiseen päättelyyn ja tulkintaan. Siinä aluksi aineisto hajotetaan osiin, sitten käsitteellistetään ja lopuksi kootaan uudestaan uudenlaiseksi loogiseksi kokonaisuudeksi. Tämä prosessi sisältää kolme vaihetta: 1) aineiston pelkistäminen eli redusointi, 2) aineiston ryhmitely eli klusterointi ja 3) aineiston teoreettisten käsitteiden luominen eli abstrahointi. (Tuomi & Sarajärvi 2018, 117–122.)

Tässä tutkimuksessa aineisto järjestettiin litteroitaessa uudelleen kysymyksittäin eli siten, että jokaisen kysymyksen alle kerättiin kaikkien haastateltavien vastaukset haastattelujärjestyksessä. Tämän jälkeen lähdettiin kysymään aineistolta niitä asioita, joita oli asetettu tutkimuskysymyksiksi. Näitä olivat: 1) Miten lasten käyttäytyminen on muuttunut VEO:jen arvion mukaan viimeisen kymmenen vuoden aikana? 2) Millainen käytös koetaan ongelmallisena? ja 3) Miten varhaiskasvatuksen henkilökunnan tulisi puuttua lasten käytösongelmiin? Nämä olivat myös teemahaastattelun pääteemoina, joista oli muodostettu kysymyksiä eli niitä aihealueita, joista tässä tutkimuksessa oltiin kiinnostuneita.

Näitä kiinnostavia aihealueita oli kaiken kaikkiaan kolmetoista, joista jokainen koodattiin värillä. Aineistoa luettaessa aihealueita kuvaavat ilmaisut alleviivattiin omalla värillään. Tämän jälkeen jokaisen aihealueen alle kerättiin sitä kuvaavat ilmaisut ja aineistoa aloitettiin analysoimaan aihealue kerrallaan. Ensiksi alkupepärisilmaisut pelkistettiin eli tiivistettiin ja samaa kuvaavat ilmaukset kerättiin samaan alaluokkaan, jolle annettiin sitä kuvaava nimi. Sitten saman sisältöisiä alaluokkia yhdisteltiin toisiinsa ja muodostettiin yläluokkia. Nämä myös nimettiin niiden sisältöä kuvaavilla nimillä. Joissakin aihealueissa muodostettiin vielä pääluokkia yläluokkia yhdistelemällä. Alla oleva taulukko on esimerkki analyysistä. Siinä näkyy miten yhden aihealueen (käytösongelmiin puuttumista hankaloittavat tekijät) analyysi on tehty.

Taulukko 2. Esimerkki analyysistä: Puuttumista hankaloittavat tekijät.

YLÄLUOKAT	ALALUOKAT	ESIMERKKEJÄ PELKISTE- TYISTÄ ALKUPERÄISIL- MAISUISTA
Huoltajat	Vanhempien erilainen näkemys	Kieltäminen Kieltäytyminen Omat kokemukset Ristiriidat Menneisyys Sitoutumattomuus
Ryhmän henkilö- kunta	Koko henkilökunta ei sitoudu	Sormien läpi katsominen Kaikki ei sitoudu
	Henkilökunnan asenne	Lapsi punainen vaate Ryhmän asenteen tila
	Henkilökunnan väsymys	Henkilökunta ei jaksa Käytösongelmaiset lapset ku- luttavia Aikuiset uupui
	Henkilökunnan neuvot- tomuus	Ei enää tiedä Uskaltaako rajoittaa, suojata
	Henkilökunnan pelko	Pelko kohdata lasta Pelko luo turvattomuutta
Muut palvelut	Yhteistyö muiden taho- jen kanssa puutteellista	Tutkivien tahojen näkemys Tieto ei kulje Ei ole avointa
	Tutkimuksiin pääsy vie aikaa	Pitkät jonot joka paikkaan Jatkotoimet eivät etene Eteneminen hidasta
	Palvelut eivät riittäviä	Mikä tukimuoto Mikä lapsen paikka Koulun resurssit

5.5 Eettisyys ja luotettavuus

Tutkimusta tehdessä, tutkijan tulee koko prosessin ajan pohtia erilaisia tutkimus-eettisiä asioita. Tämä alkaa jo tutkimuksen aihetta valittaessa, koska myös se on yksi eettinen ratkaisu. Jotta tutkimus on eettisesti hyvä, tulee sen noudattaa niin sanottua hyvää tieteellistä käytäntöä. Näiden periaatteiden tunteminen ja noudattaminen on jokaisen tutkijan omalla vastuulla. Yksi tärkeimmistä lähtökohdista tutkimuksen teossa on ihmisarvon kunnioittaminen. (Hirsjärvi ym. 2015, 23–27.)

Kuula (2011, 60–65) tuo esiin eettiset periaatteet, jotka ovat vakiintuneet laajalti ihmistieteiden tutkimuksissa ja joiden keskeisenä lähtökohtana on ihmisen kunnioittaminen. Periaatteet on jaettu kolmeen osa-alueeseen, jotka ovat: ihmisten itsemääräämisoikeuden kunnioittaminen, vahingoittamisen välttäminen ja yksityisyyden kunnioittaminen ja suojeleminen. Tässä tutkimuksessa tutkimukseen osallistuneiden ihmisten itsemääräämisoikeutta kunnioitettiin siten, että heille annettiin mahdollisuus päättää osallistumisestaan. Jotta tämä oli mahdollista, heille kerrottiin riittävästi tietoa tutkimuksesta, mitä siihen osallistuminen konkreettisesti tarkoittaa, perustiedot sen totuttajasta ja tutkimuksen käyttötarkoituksesta. Toinen periaate eli tutkittavien vahingoittaminen pyrittiin tässä tutkimuksessa välttämään huolehtimalla ensinnäkin siitä, että saadut luottamukselliset tiedot eivät joudu asiattomien käsiin. Tutkimukseen osallistuneita kunnioitettiin vuorovaikutustilanteissa ja tärkeää oli huolehtia siitä, että tutkimusjulkaisun kirjoitustyyli ei ole negatiivinen, sillä se voisi leimata tutkittavien edustamaa ryhmää. Kolmas eettinen periaate eli yksityisyyden kunnioittaminen ja suojeleminen varmistettiin tässä tutkimuksessa sillä, että yksittäiset tutkittavat eivät ole tunnistettavissa tutkimusteksteistä. Toiseksi heille annettiin oikeus määrittää itse mitä tietoja halusivat antaa tutkimuskäyttöön.

Tutkimuksen perimmäinen pyrkimys on aina, niin hyvin kuin mahdollista, tuoda esiin tutkittavien käsityksiä ja todellisuutta. Kuitenkin tutkimuksen eettisyyttä pohdittaessa tärkeää on tuoda esiin myös tutkimuksen objektiivisuus. Sitä ei ole mahdollista saavuttaa laadullisessa tutkimuksessa perinteissä mielessä, koska tutkija ei voi irrottautua omista arvoistaan, jotka vaikuttavat siihen miten hän ymmärtää asioita. Tutkija siis vaikuttaa saamaansa tietoon jo sen keruuvaiheessa. Laadullisessa tutkimuksessa on siis mahdollista saada tutkittavasta ilmiöstä ainoastaan aikaan ja paikkaan rajoittuneita ehdollisia selityksiä. Esimerkiksi haastattelujen tulos syntyy haastattelijan ja haastateltavan yhteistoiminnassa. (Hirsjärvi ym. 2015, 161.) Tämän vuoksi eettisyyden rinnalla tutkimusta tehdessä on tärkeää arvioida sen reliabiliteettia eli luotettavuutta.

Laadullisessa tutkimuksessa luotettavuutta on mahdollista arvioida sen avulla miten tarkasti tutkija on selostanut tutkimuksensa toteuttamisen eri vaiheet. Luotet-

tavuuden arviointi kohdistuu tällöin siis tutkijan toimintaan. (Hirsjärvi ym. 2015, 231–233.) Tämän vuoksi tässä tutkimuksessa on pyritty tuomaan esiin sen koko prosessi vaihe vaiheelta ja mahdollisimman avoimesti. Siinä on pyritty pohtimaan rehellisesti millaiset vallinneet olosuhteet olivat ja miten aineiston analyysissa syntyneet luokitukset ovat syntyneet. Merkitystä on myös sillä, että tuloksia on perusteltu suorilla haastatteluotteilla. Nämä tuovat esiin sen, miten esitettyihin tulkintoihin ja päätelmiin on päädytty.

Ennen tutkimusaineiston hankkimista, haastateltavilta tuli toive, että he saisivat teemahaastattelujen aihealueet etukäteen luettavaksi. Näin tehtiin ja tämä osoittautui erityisen hyväksi tavaksi. Kun haastateltavat olivat miettineet asioita etukäteen rauhassa, toi se vastauksiin syvällisyyttä ja monipuolisuutta. Syvällisyyttä lisäsi myös se, että haastattelut toteutettiin pari- ja kolmen hengen haastatteluina. Tilanteista kehittyi hyvin keskustelevia, joissa puheenvuorot jokaiseen aihealueeseen vuorottelivat useaan kertaan haastateltavien välillä. Toisen puheenvuoro selvästi aktivoi muistia ja uusia asioita nousi esiin. Luotettavuutta tämän lisäksi toi se, että haastattelussa tutkija pystyi kysymään tarkennuksia epäselviin asioihin ja perusteluja vastauksille. Näin tehtiin vielä myös aineistonhankinnan jälkeen sähköpostin välityksellä. Tällöin tutkija ei päätenyt arvailemaan tai tekemään päätelmiä puutteellisilla ja epäselvillä tiedoilla.

Tuomi ja Sarajärvi (2018, 109) tuovat esiin, että laadullisessa tutkimuksessa ei ole olemassa niin sanottuja objektiivisesti puhtaita havaintoja, koska tutkijan valitsemat käsitteet, tutkimusasetelma ja menetelmä vaikuttavat aina tuloksiin. Erityisesti aineistolähtöisessä tutkimuksessa tämä on ongelma, koska vaarana on, että tutkijan omat ennakoasenteet aiheesta voivat vaikuttaa analyysiin. Tämän tutkimuksen analyysivaihetta tehdessä tämä ongelma tiedostettiin etukäteen ja sitä pyrittiin kontrolloimaan mahdollisimman tarkasti koko vaiheen ajan.

Tuomi ja Sarajärvi (2018, 114) mainitsevat kirjassaan myös siitä, että vaihe, jossa etsitään tutkimusaineistosta tutkimustehtävää ilmaisevia lauseita, on merkityksellinen vaihe luotettavuuden kannalta. Tässä tärkeää on kiinnittää huomiota siihen, että kaikki tutkimustehtävän kannalta merkittävät ilmaisut tulevat varmasti nostet-

tua esiin aineistosta ja kirjattua muistiin. Tässä tutkimuksessa aineiston analyysiin käytettiin aikaan mahdollisimman paljon. Aineisto oli laaja ja ilmaiset tutkimuskysymykseen olivat eri puolilla aineistoa. Tämä hankaloitti tehtävää, mutta merkittävien ilmaisujen huomiotta jättäminen pyrittiin estämään lukemalla useasti aineisto läpi ja tarkistamalla tehtyjä valintoja.

Tutkimus toteutettiin yhden tutkijan toimesta, jonka vuoksi vastuuta työstä ei voitu jakaa kenenkään kanssa. Tutkija voi tulla niin sanotusti sokeaksi omille virheilleen, jolloin ne eivät välttämättä tule esiin niin hyvin kuin tilanteessa, jossa tutkijasta olisi ollut työstämässä useampi henkilö. Tässä tutkimuksessa tätä ongelmaa pyrittiin minimoimaan sillä, että työ lähetettiin ohjaajalle luettavaksi mahdollisimman usein. Saatu palaute on ollut rakentavaa ja siihen on pyritty tarttumaan ja kehittämään työtä sen avulla. Tutkimusprosessin aikana ohjaaja vaihtui kolme kertaa, joten työtä on arvioitu kolmen eri ihmisen näkökulmasta. Ohjaajilta on myös kysytty neuvoa mahdollisimman herkästi, jolloin mahdolliset puutteet ja ongelmakohdat ovat tulleet ajoissa esiin ja niihin on voitu puuttua.

Eskola (2015, 206) tuo esiin, että tutkija joutuu tekemään valtavan joukon ratkaisuja, joihin ei ole oikeaa vastausta. Hänen mukaansa olennaista on, että tutkija perustelee aina tekemänsä valinnat. Tähän on kiinnitetty erityistä huomiota raporttia kirjoitettaessa. Tutkimuksessa on pyritty myös hankkimaan tietoa tutkimuksen tekemisestä ennen aineiston hankkimista, ettei päätöksiä olisi tehty liian nopeasti. Tämän mahdollisti ennen kaikkea se, että tutkimuksen tekemisen aikataulu ei ollut tiukka. Myös se auttoi, että kyseinen tutkimus oli tutkijan kolmas, joten tietoa ja kokemusta oli jo entuudestaan.

Aihevalinta, joka heräsi ajankohtaisesta lehtiartikkelista, osoittautui erityisen mielenkiitoiseksi. Vaikka opinnäytetyöprosessi kesti kaiken kaikkiaan yli kaksi vuotta, ei mielenkiinto siihen vähentynyt, vaan ennemminkin lisääntyi prosessin edetessä. Mielenkiintoa piti yllä se, että aiheeseen tutustuessa asioita pystyi soveltamaan koko ajan käytäntöön. Tämän mahdollisti työskentely varhaiskasvatuksen opettajana. Opinnäytetyöprosessia hidasti se, että uuden työn ohessa suoritettiin samanaikaisesti kahta harjoittelujaksoa tehtävineen. Näiden vuoksi opinnäytetyö

tutkimussuunnitelmavaiheessa jäi lähes puolenvuoden tauolle. Toisaalta se, että prosessiin kului aikaa, aiheeseen tutustuminen tapahtui rauhassa, tutkimuskysymysten muotoilua ei tarvinnut tehdä kiireessä ja haastattelujen sisällön suunnittelussa ei hätiköity. Tutkimus on luonteeltaan prosessi, jota ei voi kiirehtiä. Vaikka konkreettisesti ei näyttänyt tapahtuvan mitään, aihe jäsentyi ajatustyön ja pohdinnan tuloksena.

Se, mitä tutkimuksessa olisi voinut tehdä toisin, oli haastattelujen aihealueiden määrä. Muutamat niistä olivat samantyyllisiä, joihin tuli samoja vastauksia. Tämä suurensi ainestoa ja teetti lisätyötä analyysivaiheeseen. Toisaalta vaikka aineistosta muodostui laaja, se sisälsi saman asian pohtimista monesta eri näkökulmasta. Toinen seikka, minkä olisi voinut tehdä toisin, oli koehaastattelun järjestäminen. Tässä tutkimuksessa sellaista ei sen varsinaisessa merkityksessä toteutettu, vaan teemahaastattelun aihealueet käytiin läpi kollegan kanssa lähinnä keskustellen. Jos koehaastattelun osapuolena olisi ollut VEO, se olisi tuonut esimerkiksi edellä mainitun kysymyksien päällekkäisyyden esiin.

6 TULOKSET

Tutkimuksen tulokset tuodaan esiin VEO:lle suorittamien teemahaastattelujen perusteella. Tulokset esitetään haastattelujen pääteemojen mukaan. Näitä olivat: 1) lasten käyttäytymisen muuttuminen 2) lasten käytösongelmat VEO:jen kuvaamina ja 3) varhaiskasvatuksen puuttuminen käytösongelmiin. Nämä tulevat esiin tuloksen alaotsikoissa. Pääteemat käydään läpi tutkimuskysymys kerrallaan ja tulosten esittämisessä käytetään aineiston alkuperäisiä sitaatteja. Sitaattien lopussa olevan tunnisteen numero viittaa tutkittaville satunnaisesti annettuihin numeroihin.

Haastatteluun osallistuneet VEO:t olivat toimineet työssään kuudesta kahteenkymmeneenkahteen vuoteen. Vaikka kaikilla ei ollut kokemusta varhaiskasvatuksen erityisopettajan työstä kymmentä vuotta, oli heillä varhaiskasvatuksen opettajan (VO) työkokemusta kolmesta kahteenkymmeneen yhdeksään vuoteen. Näin ollen työvuosia yhteensä alalta kertyi jokaiselle vähintään viisitoista vuotta. Työkokemusvuodet tulevat tarkemmin esille taulukossa 3.

Taulukko 3. Haastateltavien työkokemusvuodet.

TYÖVUODET	HAASTATTELUUN OSALLISTUNEET								
	A	B	C	D	E	F	G	H	I
VEO:na	12	9	11	22	14	13	7	11	6
VO:na	3	29	22	5	22	18	24	6	18
yht.	15	38	33	27	36	31	31	17	24

6.1 Lasten käyttäytymisen muuttuminen

Varhaiskasvatuksen erityisopettajien haastatteluissa kävi ilmi, että lasten käyttäytyminen on selvästi muuttunut viimeisen kymmenen vuoden aikana. Lasten käyttäytyminen on heidän mukaansa haasteellisempaa, ongelmat ovat isompia ja näkyvämpiä, etenkin tunne-elämän puolella. Haasteellinen käyttäytyminen näkyy etenkin lasten lisääntyneenä aggressiivisuutena, levottomuutena ja uhmakkuutena.

”Mä ainakin koen, että sitä on enemmän sitä väkivaltaista käyttäytymistä. Ja sitten semmonen aikuisen auktoriteetin kunnioittaminen on vähentynyt huomattavasti. Että lapset kokeilevat yhä enemmän rajojaan.” (H4.)

”Ennenkin lapset on ollut vilkkaita ja eläväisiä, mutta kun aikuinen sanoi jotain, niin silloin uskottiin ja toteltiin ja oli puheella ohjattavia. Mutta nyt on sellainen ajatus, että ei meinaakaan uskoa, kun aikuinen puhuu jotain tai sanoo jotain. Se ei riitä se puhe useimmitenkaan. Ja sitten tuota nuo vakavat tunne-elämän häiriöt on lisääntynyt. Silloin kun mä oon uraani aloittanut niin eihän kukaan käynyt lastenpsykiatrialla. Tai hyvin vähän lasten neurollakaan.” (H7.)

”On muuttunut jotenkin, että mun mielestä sillä lailla levottomampia on lapset... Niin tunnepuolen haasteita on niin kun enemmän. Mutta mietin myös sitä, että niihin on enemmän alettu kiinnittämään huomiota. Mikä on niin kun sitten. Onko se syy seuraus suhde vai mitenkä se oikeesti sitten menee.” (H9.)

Kaksi VEO:a toi esiin myös näkemyksen, että lasten käytösongelmia on viime vuosina tutkittu enemmän ja sen myötä niitä myös tunnistetaan paremmin. Tämä myös osaltaan saattaa vaikuttaa siihen, että lasten käytösongelmat koetaan lisääntyneet.

6.2 Lasten käytösongelmat VEO:jen kuvaamana

Määritellessään käsitettä lasten ongelmallinen käyttäytyminen, VEO:t toivat esiin, että he käyttävät työnsä arkikielessä mieluummin termiä käytöksen haasteet, koska se on paljon pehmeämpi ja positiivisempi kuin käytösongelma. Syynä tähän on etenkin vanhempien kanssa tehtävä yhteistyö, joka on tärkeä luoda tiiviiksi ja hyvin toimivaksi.

”Kun tehdään yhteistyötä vanhempien kans, niin se on meidän jotenkin helpompi edetä asioissa, mennään pienin askelin ja saadaan pidettyä se yhteys vanhempiin, kun ei heti lyödä pöydälle käytösongelmaa.” (H4.)

Tässä työssä kuitenkin käytän termiä käytösongelmat, koska se on Käypä Hoito-sivustojen käyttämä termi määriteltäessä lasten ja nuorten käytöshäiriöitä.

6.2.1 Ongelmallisen käyttäytymisen määritelmä

VEO:jen mukaan erityisesti aggressiivisuus, itsekeskeisyys ja toisten kiusaaminen koetaan käytösongelmiksi, koska ne vievät eniten henkilökunnan huomiota.

Etenkin aggressiivisuutta VEO:t kuvailivat kaikkein vaikeimmaksi käytösongelmaksi. Se voi kohdistua toisiin ihmisiin, itseen ja myös ympäristöön. Aggressiivisuus ilmenee etenkin potkimisena, lyömisenä, sylkemisenä, puremisena, tökkimisenä, vahingoittamisena ja rikkomisena. Se, että lapsi satuttaa toista tai itseään koettiin todella huolestuttavana ja niissä tilanteissa henkilökunta tuntee eniten neuvottomuutta. Itsekeskeisyys puolestaan näkyy hankaluuksina ryhmätilanteissa, riitoina ja erimielisyyksinä toisten lasten kanssa, toistuvina väärinymmärryksinä ja siinä, ettei osaa ottaa muita huomioon. Kiusaaminen ilmenee muun muassa kaverin ulkopuolelle jättämisenä, uhkailuna ja pelotteluna.

”Ja varmaan on se, että käy toiseen käsiksi. Se on ainakin, aikuiseen tai lapseen. Sitä on paljon mun mielestä. Lyödään tai purraan, tökitään, hyppätään niskaan.” (H5.)

”Tai sitten on niin että pelottelee jotain kaveria, että mä en oo sun kaveri jos. Vähän uhkailee ja on niitä riitoja paljon, joita joutuu setvimään. Tulee niin kuin sellaisesta vähän turhastakin väärinymmärryksiä, joissa tarvitaan sitten tosi paljon niitä aikuisia ratkomaan ja puolesta puhumaan.” (H3.)

Määritellessään käytösongelman käsitettä, VEO:t toivat esiin myös uhmakkuuden ja huomionhakuisuuden. Uhmakkuus ilmenee erityisesti rajojen jatkuvana hakemisena, rajattomuutena, ohjeiden ja sääntöjen vastustamisena, toiminnasta kieltäytymisenä, jumittamisena, väittelynä ja jääräpäisyytenä. Huomionhakuisuus on puolestaan esimerkiksi huutamalla, itkemällä, mököttämällä tai negatiivisella käyttäytymisellä huomion hakemista. Lapsi voi esimerkiksi lähteä kesken yhteisen toiminnan muualle hakeakseen itselleen huomiota.

”Ei suostu tekemään sellaista mitä pitäis tehdä ja yrittää pyörittää sitä. Tavallaan niin kuin rajaton... on hyvin tämmöinen jääräpäinen kaveri ilman mitään neurologista pulmaa. Mutta haastaa todella kovasti välillä vähän kovemminkin kuin tämmöinen jolla on ihan diagnoosi. Ihan niin kuin joka siirtymässä taistelee ja mikään ei huvita ja mä en tee näin, en istu tuossa ja en syö tuota ruokaa ja...” (H2.)

”Se sellainen aikuisen ohjeen noudattaminen. Jotkut tuntuu, että ne haastaa niin kun joka asia... Tuntuu, että joidenkin kanssa saa samasta asiasta vääntää. Vaikka on kuinka selkiästi yrittänyt kuvittaa tai millä systeemillä sitä on kellekin tehty, niin se ei vaan. Aina vaan haetaan että kumpi täs on se, joka sanoo kuinka teette.” (H8.)

”On sellasta huomionhakua, että haetaan sellasella negatiivisella sitä huomiota tai on ne eri säännöt. Että tavallaan justiin niin kun sitä kieppiä pitää käydä tekemässä... Sellasessa, että ei noudateta niitä ryhmän sääntöjä ja sellasta omaehtoisuutta.” (H9.)

Aineiston mukaan käytösongelmiksi koettiin myös voimakkaat tunteenpurkaukset ja impulsiivisuus. Näiden taustalla nähtiin olevan erityisesti harjaantumattomat tunnetaidot. Tuolloin lapsella aineiston mukaan on taidottomuutta etenkin itsesääntelyssä ja tunteiden nimeämisessä. Voimakkaat tunteenpurkaukset ilmenevät päivän aikana raivokohtauksina, ylilyönteinä, kohtuuttomina reagointeina ja aggressiivisuutena esimerkiksi silloin, kun asiat eivät mene lapsen tahtomalla tavalla eli pettymyksen tunteen seurauksena. Impulsiivisuus puolestaan näyttäytyy ennakoimattomana ja yllättävänä käyttäytymisenä sekä keskittymättömyytenä.

”Niin, hyvin tavallisesti jos lapsi jostain oikein suuttuu niin melkein tietää, että nyt tästä tulee jotain. Mutta sitten on saattanut, mulla on ollut joitakin sellaisia lapsia, että esimerkiksi jonotustilanne voi olla niin haasteellinen että alkaa sen etummaisesta kaverin potkiminen tai takimmaisesta. Joka on aika yllättävä tai ennakoimaton.” (H4.)

”Tunnesäätely tuntuu, että se on niin kun hukas. Että ihan pienestä pettymyksestä tulee ihan mahdoton raivari. Ei ole niin kuin mitään yhteyttä siihen, että tää on pieni pulma ja pieni murhe. Vaan se on heti sitten ihan katastrofi ja kimppuun käydään ja muuta sellaista. Kohtuuton se reaktio.” (H7.)

Näiden ulospäinsuuntautuneiden käytösongelmien lisäksi haastatteluissa ilmeni, että myös niiden vastakohta eli lapsen vetäytyminen koetaan käytösongelmaksi. Sitä pidetään jopa toisinaan haasteellisempänä niin aikuiselle ja etenkin lapselle itselle. VEO:t toivat esiin, että vetäytyvä lapsi on hyvin arka ja hiljainen. Hän usein vetäytyy kontaktista, siirtyy syrjään toisten läheisyydestä ja haluaa olla yksin.

”Sitten mä toisaalta mietin tota ongelmallista käytöstä tai haasteellista käytöstä niin on se vastakkainen, että on joku niin äärettömän arka, tai hiljainen tai vetäytyvä että. Sekin on sellainen asia mikä pitää ryhmässä huomioida että aina, melkein aina on niitä lapsia jotka vetäytyy syystä tai toisesta.” (H1.)

6.2.2 Käytösongelmien näyttäytyminen

Aineiston mukaan lasten käytösongelmia ei ole vaikea havaita. Käyttäytymisen ongelmat leimaavat lapsen koko päivää niillä, joilla haasteet ovat suuria. Erityisesti ongelmat tulevat esiin sosiaalisissa tilanteissa, kuten ryhmätilanteissa, toimintatuokioilla, leikkiessä ja kaverin kanssa toimiessa. Toinen missä käytösongelmat tulevat ilmi ovat siirtymätilanteet eli siirryttäessä tekemisestä toiseen, kuten lähdettäessä ulos, syömään tai päiväunille.

”Sitten ei ole käytösongelmaa, jos ne jää huomaamatta.” (H4.)

”Varmaan ne siirtymät on se missä tulee se kans. Mutta varmasti on kans ne leikkiätilanteet sellasia, siis vapaan leikin, missä kaverin kanssa pitäis yrittää tulla toimeen.” (H1).

6.2.3 Käytösongelmien taustalla olevat tekijät

VEO:jen määrittellessä lasten ongelmakäyttäytymistä kävi ilmi, että sen taustalla on aina jokin tekijä. Käytösongelmien taustalla on puutteita niin sosiaalisissa kuin myös tunnetaidoissa. VEO:t nimesivät sosiaalisista taidoista empatia- ja vuorovaikutustaidot, kielen pulmat, jotka vaikuttavat ymmärtämiseen ja ymmärretyksi tulemiseen sekä joustamisen taidot. Tunnetaidoista tuotiin esiin tunteiden nimeäminen ja itsesäätelytaidot.

VEO:jen kuvaamat tekijät sille, miksi joidenkin lasten sosiaaliset- ja tunnetaidot ovat muita huomattavasti puutteellisemmat ja aiheuttavat käytösongelmia, olivat hyvin monitahoisia. Tätä heidän mukaansa voi havainnollistaa jäävuoren avulla. Jäävuoren huippu on se mikä näkyy ja pinnan alla on paljon piilossa olevia asioita, joiden seurausta näkyvä käytös on.

Aineiston analyysin perusteella käytösongelmien taustalla vaikuttavat tekijät juontuvat kolmelta alueelta: lapsesta itsestään tai hänen ympäristöstään joko lapsen lähiympäristöstä tai ympäröivästä yhteiskunnasta. VEO:t toivat esiin, että lapsen mahdolliset neurologiset-, psykiatriset-, kehitykselliset ongelmat, aistitiedon jäsentymisen pulmat, traumat tai diagnosoidut oireyhtymät, kuten autismi, saattavat aiheuttaa lapsen ongelmallista käytöstä. Käytösongelman taustalla voi olla myös

kielen pulmat ja huono kielitaito, joka tulee esiin muun muassa S2-lapsilla eli lapsilla, joilla suomi on toisena kielenä. Kielen pulmien vuoksi lapsi ei ymmärrä tai ei tule ymmärretyksi. Lapsen käyttäytymiseen vaikuttaa myös hänen persoonallisuutensa eli hänen oma tapa toimia ja suhtautua asioihin.

”Täytyy muistaa jos on jotain niitä kehityksellisiä asioita tai diagnooseja taustalla niin sitten tai jokin psykiatrinen sairaus.” (H9.)

”Siellä saattaa taustalla olla ihan jokin neurologinen pulma tai psyykinen.” (H4.)

”Ja sitten näillä S2:llakin on tarve olla osana sitä ryhmää ja sitten mieluummin mennään, kun kielitaito on tosi heikko ja silti on se halu olla kaverien kanssa. Mikä on sellainen luontainen tarve lapsella olla niin sitten kuitenkin. Jos sä et pääse siihen mukaan, mutta haluat kovasti, niin kyllä siellä sitten nyrkit ja kyynärpäättekniikalla sitten vähän mennään. Sitten, kun on hankala saada itseään ilmaistua.” (H1.)

Toinen alue, mikä nähdään olevan käytösongelmien syntymiseen taustalla ja jota VEO:t pitivät ensisijaisena ja merkittävänä, on lapsen lähiympäristö eli perhe. Haastatteluaineiston mukaan keskeisin tekijä lasten käytösongelmiin on se, että vanhempien luontainen tietotaito lasten kasvattamisesta on hukassa tai hävinnyt. Aineistosta kävi selvästi ilmi, että merkittävin ongelma on se, että vanhemmat eivät aseta lapsilleen rajoja ja tee aikuisena tilanteissa päätöstä, vaan keskustelevat liikaa lapsen kanssa. Toinen ongelma nykyajan kasvatuksessa on se, että lapsi ei opi kohtaamaan ja käsittelemään pettymyksiä. Lapselle ei kehity näitä taitoja, koska vanhemmat pyrkivät pitämään lapsen tyytyväisenä. VEO:t arvioivat, että syy tähän on se, että vanhemmat ovat lapsen itkiessä ja raivotessa hyvin avuttomia, pelkäävät näitä tilanteita ja siksi pyrkivät välttämään niitä.

”Nyt on nykyään niin kuin vanhemmatkin vähän hukassa, että mitä mun pitäis tai jos mä kasvatan liian kovaa vai kasvatanko mä ollenkaan.” (H3.)

”Ensimmäinen paikka monesti on päiväkotia, jossa niin kun asetetaan niitä rajoja oikeesti. Ja sitten se, että vanhemmilla on vaikea sitä ymmärtää joskus tai aika useinkin, että sitten kun se käytös ei tietenkään samanlaisena näyttäydy välttämättä siellä kotona... Hyvä esimerkki tuossa, kun päiväkodeissa monessa on näitä Virkkula ja Torkkula, että nukutaanko vai eikö. Niin jossakin on mennyt aivan nyt se häränpyllylle se touhu. Kun vanhemmat ei tiedä ittekkään, kun se lapsi sanoo toista toisena päivänä niin.

Ne veivaa edestakaisin sitä. Niin sille tuli paha mieli, kun sen piti mennä nukkumaan.” (H6.)

”Yritetään pitää jotenkin se elämä semmosena, että ei tuu niitä pettymyksiä. Kaupassa annetaan heti kännykkä, kun lapsi alkaa inisemään, että hän ei saa karkkia. Kun ennen sanottiin, että sä et saa karkkia ja me lähdetään täältä pois ja tehtiin niin. Vanhemmilla on nyt helppo keino antaa sille sitten joku.” (H6.)

VEO:t pohtivat, että yksi mahdollinen selitys sille, että vanhempien kasvattamisen tietotaito on puutteellista, voi olla 1990-luvun lama. Tuolloin pääosa tämänhetkisten lasten vanhemmista oli lapsia. Laman aikaan oli paljon työttömyyttä, tukiin tehtiin leikkauksia ja vanhemmat olivat lujilla. VEO:t olivat pitkän työuransa aikana tehneet myös havainnon, että vanhempien oma tausta, haasteellinen lapsuus ja nuoruus vaikuttavat vanhempana toimimiseen ja omien lasten kasvattamiseen. Samat pulmat, joita on itse lapsena läpikäynyt, saattavat toistuvat omilla lapsilla.

”Vanhemmat oli lujalla ja ei jaksanut siihen niin. Saattoi ajalehtaa lapset.” (H7.)

”Että kyllä vähän historia toistaa vaan itteänsä.” (H5.)

Aineiston mukaan lasten käytösongelmien taustalla kasvatuksen lisäksi ovat perheissä tapahtuvat muutokset. VEO:t kuvasivat muutoksia hyvin hektisiksi, jolloin esimerkiksi jonkun lapsen päiväkotivuosien aikana on saattanut tapahtua jo useampi käännekohta. Perhemallitkin ovat muuttuneet paljon. Ydinperhe, johon kuuluu äiti, isä ja lapset, ei ole enää ainut tapa elää. Tämän seurauksena perheet saattavat olla hyvinkin hajallaan. Jos vanhemmat eivät pysty eron jälkeen sujuvaan yhteistyöhön, lapsen elämä saattaa olla hyvinkin pirstaloitunutta ja epäjohdonmukaista, jolloin hänen perusturvansa saattaa vaarantua. Tämä puolestaan helposti näkyy käyttäytymisen ongelmina.

”Ei se voi olla vaikuttamatta siihen lapseen. Kyllähän se on ihan selvä asia. Että tämmönen pirstaloituminen näkyy siinä. Ja sitten kun on, jos ajatellaan tällästä tuen tarpeen näkökulmasta, että lapsi jolla on sen äitin ja isän ja käy eri viikoilla. Niin pitää siinä vanhemmilla olla aika selkeät sävelet, että lapsen arki pysyy ikään kuin, eihän se samanlaiseksi ikinä tuu, mutta että siellä pysyy se perusturva.” (H1.)

Aineiston mukaan lasten käytösongelmien syntymiseen vaikuttavia tekijöitä löytyy myös yhteiskunnan tasolta. Nyky-yhteiskunnan hektisyys, kiire, suorittamis-keskeisyys ja digitalisoituminen vaikuttavat myös aineiston perusteella perheiden elämään ja sen myötä lasten käyttäytymiseen. Hektisyyden ja kiireen myötä perheiden niin sanottu perheaika on huomattavasti vähentynyt tai kadonnut kokonaan. Perheenjäsenet eivät ole kotona enää keskenään ja tee asioita yhdessä. Vapaa-aika on täyttynyt harrastuksilla, paikasta toiseen menemisellä, suorittamisella ja jokaisen perheenjäsenen omilla puuhilla. VEO:t toivat esiin näkökulman, että kehityksen myötä yhteiskunta on nopeutunut, mutta ihmisen aivot eivät ole kuitenkaan nopeutuneet. Tämä on luonut selvän epätasapainotilan, mikä vaikuttaa osaltaan lasten käyttäytymiseen ja tuoden siihen ongelmia.

”Ehkä tää yhteiskuntakin tekee, tämän päivän elämänmenokin tekee, että tavallisillakin lapsilla on sitä haastetta aika tavalla, tuolla käytöksen puolella jotenkin.” (H5.)

”Ja myöskin allekirjoitan tuon, että kotona ei olla enää iltoja. Tavallaan riittäis ihan täysin, kun päivät ollaan menos, että oltais kotona illat. Ihan niin kuin leikittäis tai viikonloput, mutta ei. Tai ainakin tehtäis yhdessä jotain.” (H7.)

Aineistosta nousi selkeästi esiin myös digitalisoituminen, joka nimettiin vaikuttavan käyttäytymisongelmien syntyyn. Nykyaikana niin aikuiset kuin myös lapset viettävät päivästä paljon aikaan digitaalisten laitteiden parissa. Monet palvelut ovat digitalisoituneet, yhteydenpito ystävien ja tuttavien kanssa tapahtuu niiden kautta. Aikaa vietetään myös pelien ja elokuvien äärellä. Tämä vie perheenjäsenten yhteistä aikaa ja on myös selkeästi vähentänyt esimerkiksi kyläilyä ja lasten ulkoleikkejä. VEO:t toivat esiin myös mielipiteen, että pienten lasten runsas ja ikätasolle vääränlaisten pelien pelaaminen ei voi olla vaikuttamatta heidän käyttäytymiseen. He olivat tehneet havainnon, että paljon pelejä pelaavat lapset elävät pelien maailmassa, ottavat vaikutteita pelihenkilöiden toiminnasta ja matkivat heitä puheissaan, leikeissään ja arkitoiminnoissaan. Pelaamisen lisääntyminen ja sosiaalisten kontaktien vähentyminen ikätovereihin vaikuttaa aineiston mukaan lasten vuorovaikutustaitojen kehittymiseen. Pulmat vuorovaikutustaidoissa puoles-

taan näyttäytyvät helposti käyttäytymisen ongelmina päivittäisissä toiminnoissa kuin myös leikeissä kavereiden kanssa.

”Ja kyllä mä kans jotenkin tään pelimaailman, että ne elää aivan eri elämää ne lapset, että ne elää sitä pelimaailmaa. Niin kuin nyt sanotaan muutenkin, että lapsi elää sitä mitä tai se leikkii sitä mitä sen elämänpiiriin kuuluu. Niin kyllä se on se pelimaailma missä ne elää... Ja sitten just se puheen kehitykseen vaikuttaa ihan suoraan, kun sitä vuorovaikutusta ei oo ja niihin leikkitaitoihin tietenkkin.” (H7.)

”Vaikeutunut ja lisääntynyt ja ne vuorovaikutustaidot haasteellisempia. Pitää opetella kuinka toimitaan ihmisen kanssa. Se kone ei välttämättä ole samanlainen. Se voi olla hyvinkin ennakoitavissa, mitä koneen kanssa tapahtuu. Ihminen saattaa ollakin ihan erilainen sitten. Että osaat lukea sen tunnetiloja ja muita.” (H8.)

Aineiston mukaan yhteiskunnan muutosten lisäksi käytösongelmien muodostumiseen vaikuttaa myös yhteiskunnan eri osa-alueet. Pienen lapsen kyseessä ollessa, keskeisessä asemassa ovat varhaiskasvatus ja kaverit. Varhaiskasvatuksessa etenkin kasvatusympäristö voi ylläpitää ja voimistaa lasten käytösongelmia, mutta myös aikaansaada niitä. Ensinäkin rakenteelliset tekijät, kuten suuret lapsiryhmät, henkilökunnan määrä suhteessa lapsimäärään ja käytösongelmaisten lasten määrään samassa ryhmässä, vaikuttavat VEO:jen mukaan käytösongelmien muodostumiseen. Kuitenkin vielä keskeisemmin siihen vaikuttaa varhaiskasvatuksen henkilökunnan toiminta ja asenne. Tämä tulee esiin tilanteissa, jossa lapsi vaihtaa ryhmää ja hänen ongelmat huomataan häviävän.

Käytösongelmia varhaiskasvatuksessa aiheuttaa aineiston mukaan epäloogisuus aikuisten toiminnassa, aikuisten sitoutumattomuus sovittuihin tavoitteisiin ja menetelmiin, struktuurin puute ja se, että ei käytetä ennakoitua siirtymätilanteissa. Myös aikuisten ja lasten tai lasten keskinäisten kemioiden yhteensopimattomuus voi aikaansaada käytösongelmia. Käytösongelmat voivat olla myös kaverilta opittu tapa tai lapsi haluaa ryhmässä näyttää paikkansa ja kerätä huomiota kavereiltaan huonolla käytöksellä.

”Ryhmäkoot on suurempia. Että kyllä kait tää ympäristökin vaikuttaa siihen vielä. Tietysti jos vertaa siihen integroituuun ryhmään niin vaikka siellä oli niitä haastavia, mutta siellä oli aikaa enemmän ja eritavalla. Ja pystyi

tekemään kuin tuolla ne samat lapset, saman tyylliset lapset on isossa ryhmässä.” (H5.)

”Voi johtua siitä ryhmästä, aikuisten toiminnasta tai lasten. Onhan miellä kaikilla sellasta, että kemiat ei kohtaa. Lapset ei osaa sitä sit suodattaa ja olla hienotunteisia että voidaanpa tässä saman pöydän ääressä olla vaikka ei suju.” (H2.)

6.3 Varhaiskasvatuksen puuttuminen käytösongelmiin

Haastattelujen viimeisenä pääteemana oli varhaiskasvatuksen puuttuminen lasten käytösongelmiin. Tämä teema sisälsi useita aihealueita, joista haastatteluissa keskusteltiin. Tulokset tuodaan esiin neljässä alaluvussa.

6.3.1 Käytösongelmiin puuttumisen vaiheet

VEO:t olivat sitä mieltä, että varhaiskasvatuksen henkilökunta puuttuu lasten käytösongelmiin pääsääntöisesti riittävän varhaisessa vaiheessa ja samoin ottavat yhteyttä VEO:oon. Siihen toimiiko varhaiskasvatuksen henkilökunta VEO:n ohjeiden ja neuvojen mukaan ei tullut yksiselitteisesti myönteistä arviota. Heidän mukaan neuvojen noudattaminen on pääsääntöisesti vaihtelevaa. Toiset ottavat neuvot heti käyttöön ja toisia täytyy motivoida pitkänkin aikaa. VEO:t olivat tehneet myös huomion, että pitempiaikainen sitoutuminen tiettyyn toimintatapaan on haastavampaa.

Aineiston analyysin mukaan lasten käytösongelmiin puuttuminen sisälsi kuusi eri vaihetta. Näitä ovat: 1) ongelmaan tarttuminen, 2) puheeksi ottaminen, 3) taustatekijöiden selvittäminen, 4) toimintatapojen kokeileminen, 5) suunnitelman laatiminen ja siitä tiedottaminen, 6) suunnitelmaan sitoutuminen.

Ensimmäisenä merkittävänä vaiheena on ongelmaan tarttuminen. VEO:t toivat haastatteluissa esiin, että huolen herätessä lasten käytösongelmiin tulee puuttua välittömästi. He korostivat, että on parempi nostaa asia esille tiimissä, vaikka ei ole täysin varma näkemyksestään tai havainnostaan, koska tällöin asiaan pystytään kiinnittämään huomiota ja siitä voidaan keskustella. Huolen kannattaa tuoda esiin myös VEO:lle. Syynä näille on se, että mitä varhaisemmassa vaiheessa asioihin tartutaan, sitä paremmat mahdollisuudet on tukea ja auttaa lasta.

”Välittömästi. Niihin tulee puuttua välittömästi.” (H4.)

”Mieluummin liian aikasin, kun sitten niihin on vielä helppo puuttua.” (H6.)

Aineiston mukaan toisena vaiheena on ottaa asia puheeksi lapsen huoltajien kanssa. Keskeistä on se, että heidät otetaan mukaan mahdollisimman aikaisessa vaiheessa kasvatuskumppaneina. Hyvin merkityksellistä on myös henkilökunnan tapaa, miten he asia huoltajille ilmaisevat. Jos sen tekee väärin, esimerkiksi syyttävästi, voi yhteistyö sujuminen olla hyvin vaikeaa. VEO:t toivat haastatteluissa esiin seikkoja, mitkä auttavat henkilökunnan puheeksi ottamista huoltajien kanssa. Hyvä tapa on kertoa avoimesti ja konkreettisesti, mutta rehellisesti omista havainnoista ja huolesta. Tämän jälkeen kannattaa kysyä onko vastaavaa esiintynyt kotona ja miten he toimivat. Tällaisessa lähestymistavassa vanhemmille välittyy kokemus kunnioittamisesta, tasavertaisuudesta ja siitä, että heitä pidetään oman lapsensa asiantuntijoita. Tärkeää on myös ajan anto vanhemmille. Mahdollisen alkujärkytyksen ja kieltämisen jälkeen monesti vanhemmat ovat varhaiskasvatushenkilökunnan havainnoista samaa mieltä ja haluavat toimia oman lapsensa parhaaksi. Aineiston mukaan hyvän kasvatuskumppanuuden ja luottamuksen luominen on ensiarvoisen tärkeää, koska huoltajilta saadaan hyvin arvokasta tietoa lapsesta ja hänen taustastaan.

”Mä aina sanon sitä, että ennen kun huokaa, niin vanhempien kans juttelette, jos mietityttää. Ja kysyä, että onko heillä kotona ja mietityttääkö heitä.” (H6.)

”Siinä käy niin, että jos sä oot itte oikein tukka täynnä ja sanot vanhemmille, niin se tulee ihan liian tunteella ja voimakkaasti. Se pitäis osata kun vielä itellä on tunnetila alhaalla ja pystyy asiallisesti siitä keskustelemaan.” (H7.)

”Kyllä sitten kun nää on isoja asioita ja vaikeitakin asioita puheeksi vanhempien kans. Se on kyllä todella tarkkaa, miten ne otetaan puheeksi, että se vastarinta ei olisi niin mahdoton heti aluksi. Kyllä siihen perheeseen kannattaa tai niihin vanhempiin kannattaa tutustua ja vähän rakentaa siltä heihin, ennen kun kovin isoja ongelmia heti otetaan esiin.” (H4.)

Puututtaessa lapsen ongelmakäyttäytymiseen, sen kolmantena vaiheena aineiston mukaan, on taustatekijöiden selvittäminen. Tässä keskeistä on etenkin lapsen havainnoiminen ja kasvatusympäristön arvioiminen. Lasta havainnoidessa tulisi kiinnittää huomiota etenkin siihen, mitä tapahtuu ennen ongelmakäyttäytymistä eli onko se jonkin asian seurausta. Myös se, missä tilanteessa tai missä päivän vaiheessa lapsi kuormittuu, antaa merkittävää tietoa. Hyvin merkittävässä asemassa VEO:jen mukaan on huomion kääntäminen myös varhaiskasvatushenkilökunnan omaan toimintaan. Tulisi selvittää, miten toimitaan, arvioida käytettyjä toimintatapoja ja miettiä, mitä voitaisiin tehdä toisin. Hyvin tärkeää on jokaisen myös miettiä omaa asennettaan kohdatessaan ja toimiessaan kyseisen lapsen kanssa.

”Kokeillaan ensin löytää ne kipupisteet ja miettiä mistä ne niin kuin alkaa ja yritetään suojata sitä lasta, ettei vahingoita itseä ja muita. Ja sitten miettään, mikä sen tilanteen laukaisee ja autetaan ja ennakoidaan.” (H3.)

”Mutta vähän tämän uuden vasun ja näitten myötä se huomio kääntetäänkin kasvattajan toimintaan, että mitä me voidaan omalla toimintatavalla muuttaa sitä lapsen, että lähdetäänkin siitä näkökulmasta.” (H2.)

”Se on niin kuormittavaa tämmönen lapsi tai lapset. Niin siitä tulee helposti sellainen, että se lapsi on se, eikä nähdä että sä itse oot väsynyt ja sanot sille jotenkin tylsästi koko ajan ja etkä jaksa yhtään sitä ja nää sitä hyvää siinä, mitä sitten on.... Että kyllä se asenne on aivan hirviän tärkeä.” (H6.)

”Mä näen sen niin, että se paras työkalu on se oma asenne. Että, jos se asenne on kohdallaan henkilökunnalla, niin se haluaa, etsii ja löytää keinoja. Mutta, jos asenne on huono, niin sitten vaikka kelto seisoi päällänsä ja veo tois vaikka minkälaisia keinoja, niin se menee niin kun, että ei enää oteta vastaan.” (H7.)

Kasvatusympäristön arvioinnissa, VEO:jen mukaan kannattaa ensin tarkistaa seuraavat osa-alueet, jotka tulisi olla käytössä koko ryhmän eli jokaisen lapsen kohdalla.

- Onko ryhmässä selkeät ja yksinkertaiset säännöt ja rajat?
- Käytetäänkö ryhmässä johdonmukaisesti ennakoitua?
- Onko aito, positiivinen palaute mukana ryhmän arjessa?

- Onko tunnekasvatus yksi toiminnan osa-alue koko toimintavuoden?

Tämän jälkeen neljäntenä vaiheena, aineiston mukaan, on erilaisten toimintatapojen kokeileminen käytösongelmaisen lapsen auttamiseksi. VEO:t toivat esiin, että ei ole olemassa valmista ohjetta siihen, mitkä toimintatavat ja menetelmät auttavat, koska jokainen lapsi on yksilö. Tämän vuoksi henkilökunnan täytyy kokeilla, mikä toimii parhaiten kunkin lapsen kohdalla. Merkityksellistä tässä on, että jo-kaista toimintatapaa kokeillaan pitkäjänteisesti ja johdonmukaisesti.

”Tavallaan se systemaattinen kokeilu, jos jotakin on lähdetty kokeilemaan. Niin ei ensimmäisen kerran jälkeen luovuteta. Koska se lapsi tarvitsee toistoja siihen, että se tottuu tiettyyn toimintatapaan ja malliin. Että sitkeästi pitää jaksaa ja yrittää viedä eteenpäin.” (H2.)

VEO:t olivat sitä mieltä, että heillä ja varhaiskasvatuksen henkilökunnalla on paljon materiaalia, menetelmiä ja työkaluja auttaa ja tukea lasta. Myös koulutusta on riittävästi. Haastatteluissa he toivat esiin keskeisimpiä menetelmiä: kuvaohjauksen käyttö, selkeä struktuuri päivään, pienryhmätoiminnan hyödyntäminen, ohjattujen leikkien käyttäminen (esim. eläinleikki ja vuorovaikutusleikki), pikapiirtäminen, erilaisten apuvälineiden käyttö (esim. time-timer, nystyrätyyny, painoeläin) ja aikuisen aito läsnäolo, tuki, apu ja turva.

VEO:t mainitsivat haastattelujen aikana useissa kohdissa Ihmeelliset Vuodet-menetelmän, jonka käyttöön parhaillaan koulutetaan henkilökuntaa. Suurin osa VEO:sta on käynyt jo koulutuksen ja tarkoituksena on, että myös osa varhaiskasvatuksen henkilökunnasta pääsisi koulutukseen ja toisi ryhmiin tietoa ja materiaalia. He toivat siitä esiin ensinnäkin positiivisuuden tärkeyden. He korostivat, että jokaisessa, hyvin haastavassakin lapsessa on hyvää, se täytyy vain etsiä ja tuoda esiin. Tämän eteen täytyy henkilökunnan tehdä töitä. Alla olevassa sitaatissa on kaksi hyvää keinoa tämän taidon opettelemiseksi. Yksi parhaista menetelmistä lasta tukiessa hänen käytösongelmissaan on kehuminen, koska se toiminta vahvistuu, johon kiinnitetään huomiota. Myös kaverin kehuminen ja lapsen kehuminen jollekin toiselle hänen kuullen, ovat tehokkaita tapoja. Kuvien ja esimerkiksi peukun näyttämistä kehumisen tehostajana ja motivoijana kannattaa myös hyödyntää. Toinen seikka, minkä VEO:t toivat esiin Ihmeelliset Vuodet-menetelmästä, oli

pienin askelin eteneminen ja palkitseminen. Lapsen kanssa harjoitellaan yhtä asiaa kerrallaan ja sovitaan yhdessä, miten häntä siitä palkitaan. Merkityksellistä on, että palkinnot tulevat nopeasti, jo muutaman onnistumisen jälkeen. Näin lapsi saa vahvistusta ja hänen motivaationsa pysyy korkealla.

”Keksitään niitä keinoja. Ja paljonhan niitä onkin siis ja paljon pystytäänkin tekemään, kun kunnolla havainnoidaan ja mietitään se tausta ja mietitään mikä sen laukaisee ja mihnä kohtaa ja muuta. Niin se monesti helpottuukin se lapsen elämä. Ja varsinkin, että saa vielä positiivista palautetta ja kannustamista, koska todennäköisesti monesti on jo saanut paljon sitä negatiivista. Aina sinä ja ainako tämä ja aina niin pois päin.” (H3.)

”Tämmönen laps, joka rassaa, jossa sä et nää kun huonoa, niin sitten vaan ruveta tekemään töitä ittersä kans. Että joka ilta kirjaat vaikka kolme asiaa, positiivista asiaa siitä. Ja säännönmukaisesti teet vaan niitä, niin ne vaikuttaa sun alitajuntaan ja sä alat pikkuhiljaa nähdä niitä positiivisia asioita siinä lapsessa. Ja kun sä kohtaat sen lapsen, niin sä peilaat niitä omia ajatuksias ja silloin se lapsi ja sen käytöskin niin kun muuttuu. Se pitää ihan oikeesti paikkansa. Enemmän positiivista. Joillakin on helmiä taskus, että pitää kaikki 10 positiivista helmeä, että sanottuna päivän mittaan...kun negatiivista tulee kuitenkin tuutin täydeltä koko päivän niin pitää löytää niin kuin väkisin ne hyvät asiat.” (H7.)

Viidentenä vaiheena, sopivien toimintatapojen löytymisen jälkeen, on suunnitelman laatiminen ja siitä tiedottaminen. Tämä tarkoittaa, että lapsen huoltajien kanssa sovitaan yhteisistä toimintatavoista ja keinoista ja kirjataan ne ylös lapsen varhaiskasvatussuunnitelmaan. Tämän jälkeen merkityksellistä on tiedottaa koko tiimiä sovitusta asioista, ja myös muuta henkilökuntaa ja ryhmiä, jotka ovat tekemisissä lapsen kanssa.

Viimeisenä vaiheena on suunnitelmaan sitoutuminen. Tämä vaatii kaikilta lapsen kanssa toimivilta aikuisilta pitkäjänteisyyttä, sitkeyttä ja oikeaa asennetta. Ilman johdonmukaista toimimista lapsi ei hyödy suunnitelmasta ja hän ei saa tarvitsemaansa tukea käyttäytymisen ongelmiinsa. Hyvin tärkeää tässä vaiheessa on myös kasvattajien rooli lapsen auttajana, tukijana ja rinnalla olijana. Lapsi tarvitsee sanallistamista, selittämistä, keinoja ja ratkaisuja. Mutta ennen kaikkea hän tarvitsee tukea ja tunteen, että tästä selvitään yhdessä, tarvittavat taidot voi oppia, jos harjoittelee.

”On tosi tärkeää, että ne siinä omassa tiimissä on just jutellut tarkasti, että ollaanko me kaikki samaa mieltä, että näin niin kun tehdään. Sittehan se ei toimi jos joku siellä sooloilee jotakin muuta ja muut yrittää siinä. Siihen pitää välillä aina ehkä palatakin, että hei eikös me sovittu niin. Joskus tarvii vähä sitä ulkopuolistakin, joka siinä sitten herättelee. Ja välillä tarvii ittelkeä, että joku muu sanoo.” (H6.)

”Tämän tyyppiset lapset löytää heti henkilökunnasta sen heikoimman lenkin, jos joku siellä antaa niin kuin myötä. Ei pidä kiinni siitä mitä on sovittu. Niin siitähän ne menee läpi.” (H7.)

Haastatteluissa tuli ilmi, että VEO:t ovat tyytyväisiä VEO-malliin eli heidän nykyiseen työkuvaansa, koska he pystyvät paremmin viettämään aikaa lapsiryhmissä, tutustumaan lapsiin ja havainnoimaan heitä. Merkityksellistä on myös se, että he ovat välillä mukana pienryhmissä toiminnan toteuttajina tai samanaikaisopettajina yhdessä henkilökunnan kanssa.

6.3.2 Puuttumista estävät ja hankaloittavat tekijät

Aineiston analyysin mukaan tekijöitä, jotka estävät tai hankaloittavat varhaiskasvatuksen puuttumista lapsen käytösongelmiin on kolmella osa-alueella: 1) huoltajat 2) ryhmän henkilökunta ja 3) muut palvelut.

Huoltajat kieltävät toisinaan lapsensa käytösongelman olemassaolon ja eivät ymmärrä varhaiskasvatuksen huolta. Tämä johtuu usein siitä, että ongelmat eivät näyttäydy kotioiloissa samalla tavalla kuin päiväkodissa ryhmässä toimiessa. Myös vanhempien omat lapsuuden kokemukset voivat estää yhteistyön alkamista. Jos vanhempi kokee, että lapsi on hyvin samanlainen kuin itse pienenä, eikä ole silloin kokenut sitä ongelmana, ei sitä näe välttämättä oman lapsen kohdallakaan. Tai, jos itsellä on kokemus, että ei ole saanut lapsena apua, ei osaa välttämättä luottaa siihen nytkään. Hankaloittaviksi tekijöiksi VEO:t nimesivät myös vanhempien sitoutumattomuuden yhdessä sovittuihin asioihin ja menetelmiin. Myös perheen sisäiset ristiriidat ja menneisyys sekä vanhempien kieltäytyminen viemästä lapsensa tutkimuksiin, hankaloittavat lapsen tukemista. VEO:jen mukaan nämä eivät kuitenkaan estä puuttumista. Varhaiskasvatuksessa voidaan auttaa ja tukea lasta, vaikka huoltajat eivät suostu yhteistyöhön. Jos varhaiskasvatuksessa nousee lapsesta suuri huoli, on henkilökunnalla velvollisuus tehdä lastensuojeluilmoitus.

”Saada ne perheet sitoutumaan siihen niin. Ja sitten, kun ne huomaa, että ei se välttämättä heti toimikkaan niin kun tosta vaan. Että ei taikurintempuja siihen oo. Niin se ehkä siinä se haaste on. Minkälaiset voimavarat kelläkin perheellä on.” (H8.)

”Mutta varmaan myöskin yks mikä voi hankaloittaa niin se huoltajien. Ne ei välttämättä näe sitä asiaa samalla lailla ja sitä haastetta sitten. Mutta se ei estä puuttumista tietenkään vaan tietysti sitä lasta tuetaan siellä päivähoiton puolella. Ja sitten se kun se on vanhemmille kerrottu niin me ei voida mitään sille, jos vanhemmat ei halua. Sitten tietysti rankemmissa tapauksissa voi joutua tekemään jotakin radikaalimpia. Mä oon kuitenkin ylipäättään kokenut että se yhteistyö huoltajien kanssa sujuu kyllä pääsääntöisesti hyvin. Ja henkilökunnankin kassa sujuu hyvin yhteistyö.” (H1.)

Toinen tekijä, joka hankaloittaa tai estää suuresti ongelmakäyttäytymiseen puuttumisen, on lapsen päiväkotiryhmässä työskentelevät aikuiset. Ensinnäkin heidän vääränlainen asenne ja sitoutumattomuus sovittuihin asioihin on merkittävä lapsen tukemista ja auttamista hankaloittava ja estävä tekijä. Myös henkilökunnan väsyminen, neuvottomuuden tunteet ja pelko vaikuttavat sovittujen tavoitteiden saavuttamiseen.

”Että sitten vaikea on viedä sinne mitään jos se on niin, että on jo punainen vaate se koko lapsi. Ja mitä kaikkea se tekee niin kun henkilökunnalle. Niin siihen on tosi vaikea saada jotain positiivista sitten.” (H5.)

”Se voi hankaloittaa tai estää sitä puuttumista, että kattotaan vähän sormien läpi enemmän, kun se lapsi hyötyis toisenlaisesta tarttumisesta.” (H3.)

”Mutta se mikä siinä varmasti on niin tään tyyliset lapset on kuluttavia. Että siinä tulee se henkilökunnan ja meidän kaikkien väsymys tulee siinä sitten. Että tätä ja tätä on kokeiltu ja tuntuu että mikään ei toimi.” (H1.)

”Sitouttaminen on haastavaa, että mitä isommat tiimit niin sen todennäköisempää on että siellä on joku joka ei oikein uskallakaan sitten tarttua, vaikka pitäis uskaltaa. Että on niitäkin jotka suorastaan pelkää sitten tällaista aggressiivista lasta. Ja sitten se menee niin kuin siihen, että siihen tarttuu ainoastaan ne jotka uskaltaa tarttua. Ja se ei oo sen lapsen kannalta kannalta hedelmää, koska kaikkien pitäis olla sen asian takana. Myöskin vanhempien, mutta nyt päiväkotihenkilöstön, kaikkien.” (H3.)

Muutama VEO oli sitä mieltä, että lapsen tukemista hankaloittaa joskus myös puutteet yhteistyössä muiden tahojen kanssa. Sosiaalihuollon kanssa tiedonkulku

ei ole niin avointa, kuin toivoisi. Tutkivien tahojen kanssa näkemysten vaihtaminen voisi olla tiiviimpää tutkimuksia tehtäessä. Lapsen ryhmässä toimimisen taidot, joissa monesti on haasteita käytösongelmaisella lapsella, eivät tule esiin testeistä kahdestaan tehtäessä. Monesti lapsen tutkimuksiin pääseminen vie aikaa pitkien jonojen vuoksi. Tämä saattaa hankaloittaa lapsen tukemista, kun tarvitaan lisätietoa lapsesta, moniammatillista tukea ja kuntoutustoimenpiteitä. Myöskään nämä eivät kuitenkaan estä tuen antamista päivähoidossa.

”Pitkät jonot joka paikkaan ja jonotetaan ja jonotetaan, että ei se lapsi saa akuutisti sitä apua, että menee neuvolan kautta ja menee perheneuvontapalvelujen, psykologi ja perheneuvontapalvelujen kautta ja niihin jonotetaan ja odotetaan.” (H3.)

”Se jatkojuttu ei meinaa millään lähteä, että ei saada tutkimuksiin. Sillä tavalla se takkuu. Varhaiskasvatus on puuttunut kyllä asiaan, mutta jatkoimi ei meinaa sitten lähteä eteenpäin.” (H8.)

”Siellä koulussa ei ookkaan, että me pärjätään niitten kans sitten suurimaksi osaksi, kun on sitä aikuisresurssia. Mutta sitten, kun koulussa ei ookkaan. Se poistuu sitten se resurssi, niin tottakai ne näkyy erilaisena, kun ei oo joka kerkee puuttua niihin ja pystyy antamaan sille lapselle niin kun enemmän aikaa rauhottua tai jotakin. Siellä on pakko sitten mennä kun siellä on ne 20 muuta....Hirveen helposti ehdotetaan, että eikö se voisi vielä jäädä päiväkotiin niin kun kasvamaan. Mutta kun se ei oo siitä kiinni.” (H6.)

VEO:t toivat esiin myös näkökulman käytösongelmaisten lasten koulukypsyydestä, joka herättää keskustelua etenkin esiopetusvuoden aikana. Monilla käytösongelmista kärsivillä lapsilla ei ole ongelmia oppimistaidoissa, vaan haasteet ovat sosiaalisissa- ja emotionaalisissa taidoissa. Näiden lisääntyttyä, yhteiskunnan täytyisi pysyä mukana muutoksessa ja koulun tulisi kehittyä vastaanottamaan kaikenlaiset lapset.

6.3.3 Perheiden tuentarpeet ja niiden muuttuminen

Aineiston mukaan usealta nykyajan perheiltä puuttuu tukiverkosto. On paljon eroperheitä, ja tästä johtuen yksin olevia äitejä ja isiä. Isovanhemmat ovat monesti vielä työikäisiä ja lähisuvun jäsenet asuvat pitkienkin välimatkojen päässä toisistaan. Perheillä ei ole enää läheisiä läheltä, jolta voi pyytää apua ja neuvoa niin

kuin ennen. VEO:jen mukaan vanhempien tarvitsema tuki lapsen käytösongelmiin on pääosin tiedon, konkreettisen avun ja keinojen tarvetta heidän kotiinsa. Varhaiskasvatuksen henkilökunta on tässä tärkeässä roolissa. Niitä toimintatapoja, jotka päiväkodissa on todettu toimiviksi, voi käyttää myös kotona. Merkityksellisiä ovat myös perhetyöntekijän ja kuntoutusohjaajan kotikäynnit, joissa voidaan konkreettisesti näyttää mallia, kuinka tarttua ja toimia tilanteissa. Vanhemmat tarvitsevat nykyisin erityisesti myös kasvatuksellisia ohjeita: miten heidän täytyy ottaa aikuisen rooli, miten asetetaan säännöt ja rajat ja miten vahvistetaan lapsen positiivista käyttäytymistä. Huoltajat tarvitsevat myös muiden palvelujen piiriin opastusta ja ohjaamista.

”No ihan sellaisia konkreettisia toimintaohjeita. Esimerkkejä, konkreettisia ohjeita. Että ei vaan puhuta rajojen asettamisesta, vaan mitä se oikein on.” (H4.)

”Mä mietin, että sellanen supernanny olis tosi hyvä täällä Seinäjoella. Siis oikeesti välillä tuntuu, että sellasia perusasioita pitäis. Oliko tää nyt siihen vastaus, että kuinka niitten lasten kans ollaan.” (H5.)

Ensiarvoisen tärkeää huoltajille on myös vertaistuki. Se, että tapaa muita vastaavassa tilanteessa olevia, helpottaa suuresti huoltajien taakkaa. VEO:jen mukaan perhe- ja vanhemmuusryhmiä tulisi olla huomattavasti enemmän tarjolla ja niitä tulisi olla sekä ilta- että päiväaikoina. Tärkeää olisi, että niissä olisi myös lastenhoito järjestettynä. Tällöin ryhmiin pääseminen olisi helpompaa, ilman suuria järjestelyjä.

”Enemmän tollasia yhteisöllisiä ryhmiä mitä on ollut joskus tälläsiä, en mä tiedä onko niitä jotakin mammapiiriä. Siis sellasia, joita oli vauvaneuvola-aikana. Sulla oli siinä vertaistukea, mutta sulla on joku asiantuntija siinä mukana, että sai oikeesti jutella niistä oikeista asioista. Kyllä se semmonen, että mä oon väsynyt ja säkin oot väsynyt. Kuinka te ootte selvinnyt siitä.” (H6.)

VEO:jen arvion mukaan tuen tarpeissa on tapahtunut muutoksia viimeisen 10 vuoden aikana. Lisääntyneiden avioerojen myötä vanhemmat tarvitsevat tukea yhteisten pelisääntöjen asettamiseen ja noudattamiseen. Mahdollisten ristiriitojen keskellä, tärkeää on myös saada heidät huomaamaan, että lapsi tulisi olla keskiössä, jotta hänen perusturvansa säilyy. Yhteiskunnan lisääntyneen hektisyyden ja

suorituskeskeisyyden myötä vanhemmat tarvitsevat tukea myös kiireettömyyden tärkeyden ymmärtämiseen. Erityisesti alle kouluikäiselle lapselle, päivähoidon jälkeen, olisi tärkeämpää saada viettää aikaa perheen kanssa, kuin useiden harrastusten parissa.

”Että se on mun mielestä niitten aikuisten ja meidän aikuisten tärkein tehtävä se, että se lapsi on täysin syytön niihin elämänmuutoksiin tai niihin. Niin silloin niiden aikuisten pitäisi niellä jotakin. Ja ottaa se niin kuin sen lapsen takia.” (H1.)

”Jotenkin ajatellaan, että jäädään paitsi asioista. Se on se, joka tuntuu että on vanhemmilla, että joka paikkaan pitää mennä ja kaikkia pitää kokeilla jo niin kun tosi pienenä. Että on varmasti niin kun pysyis mukana siinä missä muutkin. Että kyllä se on ihan selkeesti muuttunut.” (H6.)

6.3.4 Käytösongelmien ennaltaehkäisy

Haastatteluissa kävi ilmi, että lasten käytösongelmien ennaltaehkäiseminen voisi alkaa jo ennen lapsen syntymää. VEO:t olivat sitä mieltä, että nykyajan vanhemmat tarvitsisivat huomattavasti enemmän tietoa lasten kasvatuksesta. Tätä voisi heidän mukaansa antaa esimerkiksi jo äitiysvalmennuksen yhteydessä.

Tutkimustulosten analyysin mukaan keinot, joilla lasten käytösongelmia voitaisiin ennaltaehkäistä liittyvän pääosin tapaan, miten lapsi kohdataan ja asioihin, joita lapselle tulee opettaa. Tavalla, miten lapsi kohdataan, on hyvin tärkeä merkitys. Huoltajien kohdalla se alkaa heti lapsen synnyttyä ja varhaiskasvatushenkilöstöllä lapsen ensimmäisestä päiväkotipäivästä. Aikuisen aito läsnäolo, läheisyys, välittäminen ja sensitiivisyys ovat ensiarvoisen tärkeitä asioita, kun lapseen luodaan kontaktia ja yhteyttä. Tämä luo perusturvan, joka on kaiken pohjana. Kohtaamisessa ja lapsen kanssa toimimisessa merkityksellistä haastattelujen mukaan oli myös yksilöllisyyden arvostaminen ja hyvän huomaaminen. Nämä auttavat luomaan hyvän itsetunnon, jolla on suuri merkitys lapsen käyttäytymiseen.

”Mun mielestä semmoinen yhteyden luominen lapseen. Sekä siellä kotona, mutta myös meillä varhaiskasvatuksessa. Ja sen hyvän huomaaminen lapsessa, että muistetaan siitä kiittää ja huomioida lapset jollakin tavalla. Ja

huomataan ne hyvät ja kehu lapsi. Ja ollaan yhdessä lasten kanssa ja mennään sinne lasten tasolle siellä, tehdään yhdessä asioita.” (H4.)

”Kaikilta ei tarvitse vaatia sitä samaa. Joku tarvii tämän ja toinen tämän. Että se ei ikään kuin ole että samasta sangosta kaadetaan kaikille samat jutut vaan.” (H1.)

Tutkimustulosten mukaan taidot ja asiat, joita lapselle olisi ensiarvoisen tärkeää opettaa ennaltaehkäistessä käytösongelmia, olivat hyvin perinteiseen kasvatukseen liittyviä. Lapsen arjessa tulisi olla ensinnäkin selkeät rutiinit ja rajat, koska ne luovat turvaa ja pysyvyyttä. Näiden lisäksi tunne- ja vuorovaikutustaitojen opettaminen ovat tärkeässä asemassa. Lapselle tulisi nimetä tunteita pienestä pitäen, mutta hänen tulisi myös saada tuntea kaikkia eri tunteita. Jos lapsi ei saa kokea esimerkiksi pettymyksen tunnetta, ei hän voi myöskään oppia, miten sitä säädellään. Yksi VEO:sta toi esiin tärkeän seikan. Haastavat tilanteet olisi hyvä käydä läpi yhdessä ryhmän kanssa tilanteen rauhoituttua. Tämä sen vuoksi, että siitä oppii lapsi itse, mutta myös muut ympärillä olevat. Vuorovaikutustaitojen kehittyminen alkaa heti syntymän jälkeen. Se, millaisena esimerkkinä ja peilinä aikuinen on, merkitsee lapsen kehitykselle suunnattomasti.

”Lapset rakastaa rutiineja ja ne tietää mitä tulee.” (H7.)

”Niitä rajoja ja rakkautta niille lapsille, että vanhemmat osais laittaa ne rajatkin ja myös sitä rakkautta.” (H5.)

”Se sai olla myös päiväkodeissa, nythän jo paljon koulun puolelle on puhuttu sitä, että se tulisi yhdeksi aineeksi tai näin. Että se pidettäis siellä niin kuin koko ajan yllä. Ihan sieltä pieniltä asti ikätasoon nähden ja käytettäis sitä matskua niin että eläis siellä koko aika. On se sitten Molli tai Piki tai. Monestihan voi käydä niin, että on tunnetaito-ohjelma ja se on nyt tässä purkissa ja me ollaan käyty tää.” (H1.)

Haastattelujen mukaan merkityksellistä lasten käytösongelmien ehkäisemisessä on myös kasvattajien oman toiminnan arviointi ja itsereflektio. Ilman uskallusta kyseenalaistaa ja pohtia, epäkohdat jäävät huomaamatta ja tapoja ei voida kehittää.

7 JOHTOPÄÄTÖKSET

Tutkimuksen tarkoituksena oli selvittää miten lasten käyttäytyminen on muuttunut varhaiskasvatuksen erityisopettajien arvion mukaan viimeisen kymmenen vuoden aikana. Tutkimukseen osallistuneilla VEO:illa oli tutkimushetkellä pitkä työkokemus takanaan. Suurin osa oli toiminut VEO:na yli kymmenen vuotta ja jokaisella oli vähintään 15 vuotta työkokemusta yhteensä varhaiskasvatuksen opettajana ja erityisopettajana toimimisesta. Tutkimustulosten mukaan lasten käyttäytyminen on selkeästi erilaista kuin kymmenen vuotta sitten. VEO:t kuvasivat lasten nykyistä käyttäytymistä käsitteellä haastava, kuten Ahonen (2017, 29) määritellesään lasten käytösongelmia. Ahonen on päätenyt käsitteeseen, koska se kuvaa hyvin todellista asiantilaa, eikä se leimaa lasta, kuten esimerkiksi käsite käytöshäiriö. VEO:t käyttävät myös työssään käsitettä haastava käytös, koska silloin ei ole suurta riskiä asian väärinymmärtämisestä, esimerkiksi oltaessa vanhempien kanssa yhteistyössä. Lasten käyttäytyminen ongelmat ovat nykyisin myös isompia ja näkyvämpiä kuin kymmenen vuotta sitten.

Tutkimuksen toisena tarkoituksena oli selvittää, miten VEO:t määrittelevät lasten käytösongelmat eli millaisen käytöksen he kokevat ongelmallisena. Tutkimuksessa tätä selvitettiin neljän osa-alueen avulla: millainen käytös on ongelmallista, miten se ilmenee ja missä tilanteissa sekä mitkä asiat vaikuttavat ongelmien syntymiseen. VEO:t määrittivät käytösongelmiksi aggressiivisuuden, itsekeskeisyyden, kiusaamisen, uhmakkuuden, huomionhakuisuuden, voimakkaat tunteenpurkaukset, impulsiivisuuden ja vetäytymisen. Nämä ilmenevät lapsen arjessa monilla eri tavoilla. Nämä esitetään taulukossa 4.

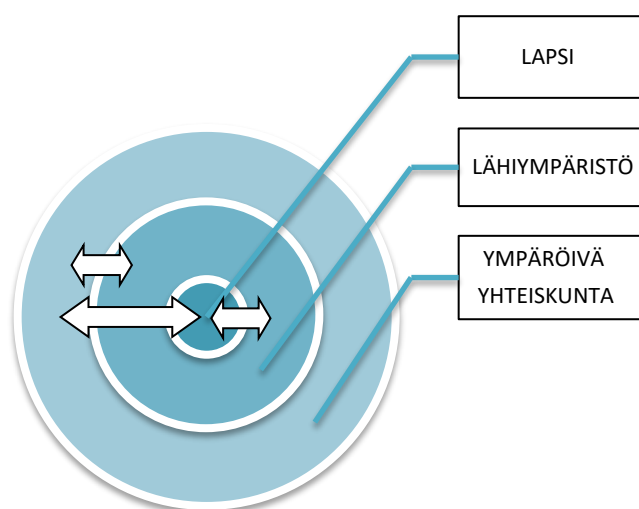
Tutkimuksen mukaan lasten käytösongelmien havaitseminen ei ole ongelma, vaan ennemminkin niihin puuttuminen. Jotta ongelmiin tarttuminen on mahdollista, on tärkeää tulla tietoisiksi taustalla vaikuttavista tekijöistä. Nämä esitetään myös taulukossa 4.

Taulukko 4. Lapsen käytösongelmat, niiden ilmeneminen ja taustatekijät.

Tekijät taustalla	Tuen tarve	Käytös-ongelma	Ilmeneminen	
Sosiaaliset taidot puutteelliset	Harjaantumattomat empatiantaidot	Aggressiivisuus	-Potkiminen -Lyöminen -Sylkeminen -Pureminen -Tökkiminen -Toisen satuttaminen -Itsensä satuttaminen -Vahingoittaa ympäristöä -Rikkoo tavaroita -Rikkoo leikin	
	Puutteelliset vuorovaikutustaidot		Itsekeskeisyys	-Sopeutumattomuus ryhmään -Riitoja toisten kanssa -Ei osaa ottaa toisia huomioon -Väärinymmärryksiä
	Kielen pulmat			Kiusaaminen
	Ymmärtämisen ja ymmärretyksi tulemisen ongelmat	Uhmakkuus	-Kieltäytyy toimimasta -Rajojen hakua -Ohjeiden ja sääntöjen vastustaminen -Väittely -Rajattomuus -Jääräpäisyys -Jumittaminen	
	Harjaantumattomat joustamisen taidot		Huomionhakuisuus	-Huutaminen -Itkeminen -Mököttäminen -Lähteminen muualle -Negatiivinen käytös
Tunnetaidot puutteelliset	Harjaantumattomat itsesäätelytaidot ja tunteiden nimeämisen ongelmat	Voimakkaat tunteenpurkaukset	-Raivokohtaukset -Aggressiivinen reaktio pettymykseen -Ylilyöntejä -Kohtuuton reaktio	
		Impulsiivisuus	-Ennakoimaton käytös -Yllättävä käytös -Keskittymättömyys	
		Vetäytyminen	-Arkuus -Hiljaisuus -Haluaa olla syrjässä yksin -Haasteellista lapselle itselleen	

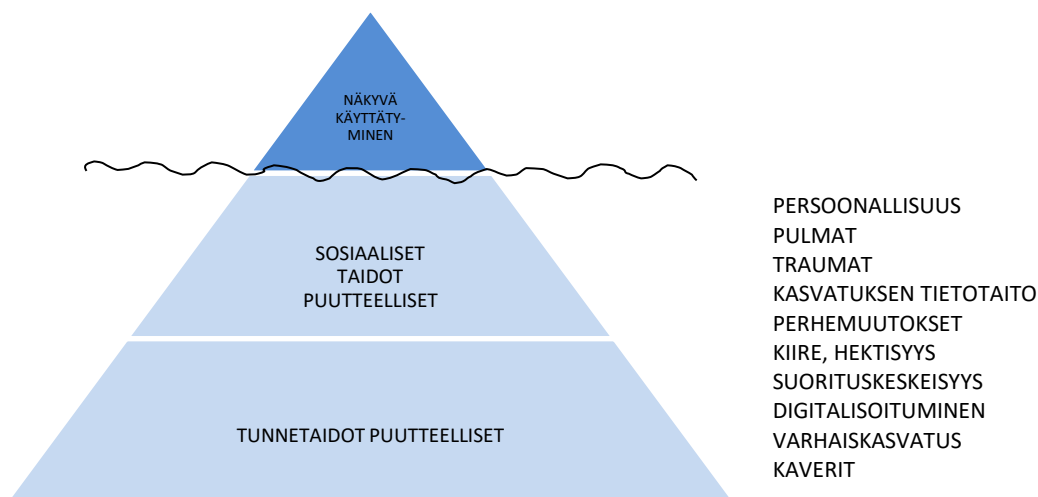
Tutkimuksessa tuli selvästi esiin, että käytösongelmien taustalla olevat tekijät ovat hyvin moninaisia ja ne vaikuttavat ennen kaikkea lapsen taitoihin ja osaamiseen. Lapsi ei ole oppinut kaikkia välttämättömiä taitoja, joita tarvitaan ennen kaikkea toisten kanssa toimimiseen. Näitä ovat sosiaalis-emotionaaliseen taidot, joiden hallinnasta Kiviluote (2019, 14) käyttää käsitettä sosioemotionaalinen kompetenssi eli yksilön kokonaisvaltainen tunne-elämän ja vuorovaikutussuhteiden kyvykyys.

Tutkimuksen mukaan käytösongelmien taustalla vaikuttavat tekijät juontuvat kolmelta sisäkkäin olevalta tasolta. Niitä ovat lapsi itse, hänen lähiympäristönsä ja ympäröivä yhteiskunta. Nämä näkyvät kuviossa 4. Käytösongelmien syntyyn vaikuttavat tekijät ovat siis samoja, jotka vaikuttavat lapsen kehitykseen. Tässä kehityksessä merkityksellisintä on eri tasojen välinen vuorovaikutus ja sen laatu. Tätä käsiteltiin luvussa 3 Mielenterveystalon julkaiseman kuvion 1 avulla. (Mielenterveystalo, 2020.) Tutkimustulosten perusteella voidaan päätellä, että tekijöitä, joista lapsen käyttäytymisen ongelmat johtuvat, löytyy myös lapsen ja hänen kehityksensä vaikuttavan ympäristön välisestä vuorovaikutuksesta. Vuorovaikutuksessa on tekijöitä, jotka estävät lapsen suotuisan kehityksen ja tämän vuoksi hänen sosioemotionaalinen kompetenssinsa jää puutteelliseksi. Myös Pihlaja (2018, 151) on tuonut tämän esiin artikkelissaan. Hänen mukaansa sosiaalis-emotionaaliset vaikeudet syntyäkseen tarvitsevat suotuisat puitteet.

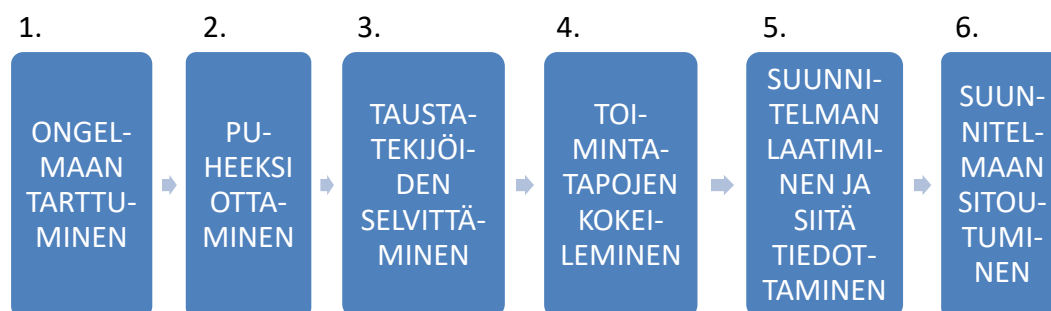
Kuvio 4. Käytösongelmien syntymiseen vaikuttavat tasot ja niiden vuorovaikutus.

Tutkimuksessa tuli esiin, että käytösongelmien syntymiseen vaikuttavia tekijöitä on helpompi hahmottaa jäävuori-mallin avulla. Lapsen käytös, joka näkyy, on pinnan päällä oleva jäävuoren huippu. Pinnan alla näkymättömissä on jäävuoren suurin osa, joka on se, mikä vaikuttaa lapsen käyttäytymiseen. Jotta lasta voi auttaa ja tukea hänen käyttäytymisen haasteissaan, on tiedostettava pinnan alla olevat tekijät ja puututtava niihin. Nämä tulevat esiin kuviossa 5. Myös Greene pitää tätä merkityksellisenä. Hänen mukaansa lapset eivät halua olla vaikeita. Ja jos he eivät opi tarvittavia taitoja, meidän kasvattajien vastuulla on selvitettävä taustalla vaikuttava tekijät. (Ross, 2020.)

Kuvio 5. Käytösongelmien taustalla vaikuttavat tekijät.

Tutkimuksen kolmantena tarkoituksena oli selvittää, miten varhaiskasvatuksen henkilökunnan tulisi puuttua lasten käytösongelmiin. Tutkimuksen tuloksena muodostettiin lasten käytösongelmiin puuttumisen malli, joka sisältää kuusi eri vaihetta. Nämä esitetään kuviossa 6.

Kuvio 6. Lapsen käytösongelmiin puuttumisen vaiheet.

Käytösongelmiin puuttumisen prosessi alkaa ongelmaan tarttumisesta. Keskeistä siinä on, että heränneestä huolesta keskustellaan välittömästi sekä tiimissä että VEO:n kanssa. Puheeksi ottaminen lapsen huoltajien kanssa tulee tehdä myös mahdollisimman aikaisessa vaiheessa ja merkittävää siinä on tapa, miten sen toteuttaa. Keskustelu kannattaa aloittaa omasta huolesta ja konkreettisista havainnoista. Vanhemmat voi ottaa mukaan keskusteluun kysymällä heiltä, ovatko he tehneet vastaavia havaintoja. Tärkeää on myös antaa heille aikaa asian käsittelyyn. Teoriaosuudessa esiin tuodussa Erikssonin ja Arnkilin (2012) kirjoittamassa oppaassa käsitellään samoja aiheita. Oppaassa esitellään heidän kehittämänsä huolen puheeksiottamisen-menetelmää. Opas sisältää myös lomakkeen, jota voi käyttää apuna, jos huolen puheeksi ottaminen vanhempien kanssa tuntuu vaikealta. Tähän voisi tutustua esimerkiksi tiimikokouksessa tai pedatiimissä.

Lapsen käytösongelmien taustalla vaikuttavien tekijöiden selvittäminen on kolmas vaihe käytösongelmiin puututtaessa. Sen tulisi sisältää kaksi osa-aluetta: lapsen havainnoiminen ja kasvatusympäristön arvioiminen. Apuna tässä vaiheessa voi käyttää Ahosen (2017, 255–264) kehittämää ryhmä- ja lapsikohtaista tilanneanalyysia. Tämän jälkeen kokeillaan pitkäjänteisesti ja johdonmukaisesti yksilöllisiä toimintatapoja, joiden avulla voidaan vaikuttaa lapsen käyttäytymisen taustalla oleviin tekijöihin. Nämä tulee muokata kullekin lapselle yksilöllisesti. Materiaalia, menetelmiä ja työkaluja tähän on runsaasti saatavilla erilaisissa lähteissä, joista tutkimus toi erityisesti esiin Ihmeelliset vuodet-menetelmän. Yksilöllisyyden tärkeyden on tuonut esiin myös Thomas (2014). Hänen esiin tuomansa erityisen havainnollistamassa kuvassa (kuvio 3) laatikot, joiden päällä lapset seisovat nähdäkseen yhtä hyvin, kuvastavat juuri tätä yksilöllisen tuen toteuttamista.

Viidennessä vaiheessa lapsen käytösongelmiin puututtaessa, on tavoitteiden ja toimintatapojen laatiminen yhdessä lapsen huoltajien kanssa lapsen henkilökohtaiseen varhaiskasvatussuunnitelmaan. Tähän velvoittaa opetushallituksen määräys, joka on kirjattu varhaiskasvatuksen perusteisiin. (Opetushallitus 2018, 9–11.) Lapsen varhaiskasvatussuunnitelman laatimisen jälkeen ensiarvoisen tärkeää on siitä tiedottaminen kaikille heille, jotka toteuttavat lapsen kasvatuksesta, opetusta ja hoitoa päiväkodissa. Viimeinen ja tavoitteiden saavuttamisen kannalta tär-

kein vaihe puuttumisen prosessissa on suunnitelmaan sitoutuminen. Sen tulee olla pitkäjänteistä ja kasvattajan tärkeänä roolina on auttaa ja tukea lasta hänen opettellessaan tarvittavia taitoja.

Keskeisenä tuloksen tutkimuksessa selvisi, että juuri tämä kuudes vaihe, koko tiimin ja muiden lasten kanssa toimivien kasvattajien pitkäaikainen sitoutuminen, on kaikkein haastavin lapsen käytösongelmiin puuttumisen prosessissa. Jos lapsen käytösongelmat jatkuvat, niihin puuttumisesta huolimatta, on tärkeää palata lapsen varhaiskasvatussuunnitelmaan ja tarkistaa, mitä tavoitteita kasvattajille on asetettu ja mitkä ovat toimenpiteet niiden saavuttamiseksi. Seinäjoen kaupungin paikallisessa varhaiskasvatussuunnitelmassa tuodaan esiin, että lapsen varhaiskasvatussuunnitelma on varhaiskasvatuksen henkilöstön työväline (Seinäjoen kaupunki 2019, 4). Työväline-käsite kuvaa hyvin sitä, että lapsen varhaiskasvatussuunnitelman tulisi olla jatkuvasti mukana ja saatavilla työtä tehdessä. Sitä tulisi lukea, arvioida ja päivittää tilannetta vastaavalle tasolle, jotta se todella ohjaa varhaiskasvattajaa työssään.

Tutkimustulosten mukaan lapsen käytösongelmiin puuttumista toisinaan saattavat hankaloittaa lapsen huoltajat, varhaiskasvattajat ja yhteistyötahot. Vanhempien kielteinen asenne tai vastustaminen eivät kuitenkaan estä varhaiskasvatuksen puuttumista, mutta varhaiskasvattajien asenne ja sitoutumattomuus ovat sen sijaan ratkaisevassa asemassa. Yhteistyötahojen välisen avoimuuden lisääminen, tutkimuksiin pääsemisen helpottaminen ja palvelujen kehittäminen siten, että ne ovat valmiita vastaanottamaan kaikenlaiset lapset, ovat sen sijaan osa-alueita, joita tulisi kehittää valtakunnallisesti.

Tutkimus toi esiin, että perheillä on tuentarpeita, jotka liittyvät lasten käytösongelmiin. Nykyajan perheiden tukiverkostot ovat puutteellisemmat tai niitä ei ole lainkaan kuten ennen. Huoltajat tarvitsevat tietoa, konkreettista apua ja keinoja puuttuessaan lasten käytösongelmiin. He tarvitsevat kasvatukseen liittyviä ohjeita, jotka liittyvät sääntöjen ja rajojen tärkeyteen, aikuisen roolissa pysymiseen ja kii-reettömyyden tärkeyden ymmärtämiseen. He tarvitsevat neuvoja myös kasvattajana toimimiseen avioerotilanteessa, jossa tärkeää on yhteisten pelisääntöjen luomi-

nen ja lapsen sekä hänen tarpeidensa asettaminen keskiöön. Huoltajille olisi hyvin tärkeää myös saada entistä enemmän mahdollisuuksia vertaistukeen, erityisesti jaksamisen kannalta.

Ongelmia mietittäessä ja pohdittaessa tapoja niiden korjaamiseksi, keskustelu monesti sisältää myös ennaltaehkäisemisen näkökulman. Tutkimuksen tuloksena selvisi asioita, joihin puuttamalla voisi pyrkiä ennaltaehkäisemään lasten käytösongelmia. Lasten huoltajat tarvitsisivat siis huomattavasti enemmän tietoa lapsen kasvatuksesta ja kehityksestä, jotta he pystyisivät auttamaan ja tukemaan lastaan oikeiden taitojen opettelussa. Myös tavasta, jolla lapsi tulisi kohdata, täytyisi olla enemmän koulutusta niin lapsen kodin kasvattajille kuin myös varhaiskasvatuksessa toimiville. Aikuisen aidon läsnäolon, läheisyyden, välittämisen ja sensitiivisyyden merkitystä puhutaan, mutta sen tärkeyttä pitäisi entistä enemmän korostaa. Tärkeitä aihealueita ovat myös yksilöllisyyden arvostaminen ja hyvän huomaaminen. Se, miten kasvattajana toimii, millaisena esimerkkinä ja mallina lapsille on jokaisessa hetkessä, vaikuttaa paljon lapsen kehitykseen ja oppimiseen. Tämän vuoksi kasvattajan oman persoonallisuuden, asenteiden, ominaisuuksien ja toiminnan tiedostaminen, arvioiminen ja kehittäminen ovat merkityksellisiä tekoja pyrittäessä ennaltaehkäisemään lasten käytösongelmia.

Näiden lisäksi erityisen tärkeässä asemassa ovat tunne- ja vuorovaikutustaitojen opettaminen. Se tulisi olla läpi toimintakauden mukana varhaiskasvatuksen toiminnassa. Tähän velvoittaa myös varhaiskasvatussuunnitelman perusteet, koska siinä mainitaan yhdeksi varhaiskasvattajien tehtäväksi opettaa lapselle tunne- ja vuorovaikutustaitoja (Opetushallitus 2018, 25–26). Lapsen tulisi saada harjoitella tunteiden nimeämistä, kokea eri tunteiden tuntemista ja sitä kautta opetella säätelämään tunteitaan ja käyttäytymistään. Yksi erityisen yksinkertainen, mutta tehokas menetelmä tämän harjoittelemisessa on haastavien tilanteiden läpikäynti jälkeenpäin. Näin toimien korostuu se, miten haastavat tilanteet ratkaistaan ja käsitellään, eikä se, miten niitä yritetään välttää.

Edellä mainittuihin vanhempien tuentarpeisiin ja tekijöihin, joilla käytösongelmia voitaisiin ennaltaehkäistä, kannattaisi tarttua organisoimalla päiväkotiin vanhem-

mille tapaamisia, eräänlaisia vanhempainiltoja, joihin olisi helppo tulla. Niissä voisi käsitellä kasvatukseen liittyviä aihealueita, joita voisi suunnitella vanhempien tarpeiden ja toiveiden pohjalta. Vanhempainiltojen toteuttamisessa voisi olla ryhmän varhaiskasvattajien lisäksi mukana myös VEO ja tarvittaessa muita asiantuntijoita. Kasvatustietämyksen lisäämisen rinnalla, keskustelu ja kokemusten vaihtaminen muiden vanhempien kanssa auttaisi tutustumaan lapsen hoitokaverien vanhempiin, luomaan tukiverkostoja ja saamaan vertaistukea samassa tilanteessa olevilta.

Tämän lisäksi ennaltaehkäistessä käytösongelmia on tärkeää, että myös varhaiskasvatuksen henkilökunnalle järjestetään koulutuksia, joiden avulla saa tietoa lasten käytösongelmista ja puuttumisen menetelmistä. Näiden rinnalle voisi kehittää myös koulutuksia, jotka suuntautuisivat varhaiskasvattajien oman persoonallisuuden ja sen taustalla vaikuttavan temperamentin, omien asenteiden sekä oman toimintansa tiedostamiseen ja pohtimiseen. Millaisena aikuisena jään lapsen mieleen? Onko lapsen helppo lähestyä minua? Merkityksellistä olisi myös tulla tietoiseksi omista tunnetaidoistaan, koska se vaikuttaa turvallisen ilmapiirin luomiseen. Tutkimusmatka itseän varhaiskasvattajana toisi tietoisuuteen asioita, jotka vaikuttavat toiminnan taustalla ja vaikuttavat tapaan kohdata lapsi.

8 POHDINTA

Tämän opinnäytetyön tekeminen oli pitkä prosessi, mutta erityisen mielenkiintoinen ja antoisa oppimiskokemus. Moniin niihin lasten käytösongelmiin liittyviin asioihin, jotka askarruttivat ennen tutkimukseen ryhtymistä, on tullut vastauksia. Tämän lisäksi, että itse sain tutkimusprosessista paljon, uskon, että se antaa myös muille tietoa, työkaluja, uusia näkökulmia, herättää pohtimaan ja refleктоimaan.

Toivon, että tutkimuksen tuloksena syntynyt taulukko 4. (Lapsen käytösongelmat, niiden ilmeneminen ja taustatekijät) auttaa varhaiskasvattajia havaitsemaan ja tarttumaan ajoissa lasten käytösongelmiin, etteivät ne kroonistu ja kehity vakavimmiksi käytöshäiriöiksi. Taulukko 4 sekä kuvat 4 ja 5 auttavat myös ymmärtämään käyttäytymisen taustalla olevia tekijöitä, jotka vaikuttavat ennen kaikkea siten, että lapsi ei ole oppinut tarvittavia taitoja. Toivon, että tutkimuksen tuloksena syntynyt lasten käytösongelmiin puuttumisen malli auttaa varhaiskasvattajia työssään ja muistamaan kaikki kuusi merkityksellistä vaihetta auttaessaan lasta.

Sen tiedon mielessä pitäminen, että lapsi toimisi oikein, jos vain osaisi, auttaa jakamaan paremmin työskenneltäessä ongelmallisesti käyttäytyvien lasten kanssa. Lapset ovat vielä keskeneräisiä ja tarvitsevat rinnalleen aikuisia saattamaan heitä kehityksen polulla. Lapsilla ei ole kasvattajalle suuria vaatimuksia eivätkä he odota aikuiselta virheettömyyttä, vaan sitä, että hän huomaa, on aidosti kiinnostunut ja välittää lapsesta sellaisena kuin hän on. Lapsi toivoo, että aikuinen näkisi hänet ikään kuin pintaa syvemältä, eli ei antaisi lapsen ongelmallisen käyttäytymisen vaikuttaa omaan asenteeseensa, vaikka se toisinaan väsyttää ja ärsyttää. Lapsi ei kuitenkaan halua, että aikuinen katsoo läpi sormien vaan hän toivoo, että välittämisen rinnalla olisi selkeät ja johdonmukaiset rajat, jotka olisivat voimassa kaikissa lapsen ympäristöissä. Tällöin lapsi saisi keskittyä lapsena olemiseen.

Mahdollisia jatkotutkimusten aiheista nostan esiin uudelleen vanhempainiltojen järjestämisen. Olisi mielenkiintoista toteuttaa yksi tai useampi vanhempainilta ja selvittää vanhempien kokemuksia niistä. Toisena jatkotutkimusideana olisi tutkia Ihmeelliset vuodet -ohjelmaan sisältyviä vanhemmuusryhmiä, jotka on tarkoitettu

päiväkoti- ja alakouluikäisten käytöshäiriöisten lasten vanhemmille. Näitä on toteutettu joltakin osin myös Seinäjoella. Seinäjoen kaupungin varhaiskasvatushenkilökunnalle on käynnissä ihmeelliset vuodet -koulutus. Kolmantena jatkotutkimusideana olisi selvittää siitä saatuja kokemuksia ja hyötyä käytännön työhön.

LÄHTEET

Ahonen, L. 2017. Haastavat kasvatustilanteet. Lämpimän vuorovaikutuksen käsikirja. Jyväskylä. PS-kustannus.

Aronen, E. 2016. Lasten häiriökäyttäytyminen. *Duodecim* 2016, 132, 961–965.

Bretherton, I. 1992. The origins of attachment theory: John Bowlby and Mary Ainsworth. Viitattu 5.4.2020. <https://cmapspublic2.ihmc.us/rid=1LQX400NM-RBVKH9-1KL6/the%20origins%20of%20attachment%20theory%20john%20bowlby%20and%20mary%20ainsworth.pdf>

Eriksson, E. & Arnkil, T. 2012. Huoli puheeksi. Opas varhaisista dialogeista. Viitattu 16.4.2020. https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/90845/URN_ISBN_978-951-33-17928.pdf?sequence=1

Eskola, J. & Vastamäki, J. 2015. Teemahaastattelu: Opit ja opetukset. Teoksessa: Ikkunoita tutkimusmetodeihin 1. Metodien valinta ja aineistonkeruu: virikkeitä aloittelevalle tutkijalle, 27–44. Toim. Valli, R. & Aaltola, J. Jyväskylä: PS-kustannus.

Eskola, J. 2015. Laadullisen tutkimuksen juhannustaiat. Laadullisen aineiston analyysi vaihe vaiheelta. Teoksessa: Ikkunoita tutkimusmetodeihin 2. Näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin, 185–206. Toim. Valli, R. & Aaltola, J. Jyväskylä. PS-kustannus.

Hirsjärvi, S., Remes, P. & Sajavaara, P. 2015. Tutki ja kirjoita. Helsinki. Tammi.

Hirsjärvi, S. & Hurme, H. 2010. Tutkimushaastattelu. Teemahaastattelun teoria ja käytäntö. Helsinki. Gaudeamus.

Keltikangas-Järvinen, L. 2010. Sosiaalisuus ja sosiaaliset taidot. Helsinki. WSOY.

Keltikangas-Järvinen, L. 2015. Temperamentti. Ihmisen yksilöllisyys. Helsinki. WSOY.

Kesler, E. 2020. Ross Greene on challenging behavior. Viitattu 15.4.2020. <https://www.smartkidswithld.org/getting-help/emotions-behaviors/ross-greene-on-challenging-behavior/>

Kiviluote, J. 2019. Tunteet ja käyttäytyminen hallintaan varhaiskasvatuksessa. Tunnetaitojen opettaminen Aggression portaat -opetusohjelman avulla. Varhaiskasvattajan käsikirja. Turku. JK-Kustannus ja koulutus Oy.

Koivunen, P. 2009. Hyvä päivähoito. Työkaluja sujuvaan arkeen. Jyväskylä. PS-kustannus.

Kuikka, J. 2017. Kansa kaipaa kuria kouluun, mutta asiantuntija varoittaa. Pohjalainen 13.9.2017, 3.

Kuula, A. 2011. Tutkimusetiikka: aineistojen hankinta, käyttö ja säilytys. Tampere. Vastapaino.

L540/2018. Varhaiskasvatustalaki. Säädos säädöstietopankki Finlexin sivuilla. Viitattu 15.4.2020. <https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2018/20180540>

Luhtala, M. 2019. Varhaiskasvatuksen erityisopettaja. Seinäjoen kaupungin varhaiskasvatuspalvelut. Henkilökohtainen tiedoksianto 26.11.2019.

Mannerheimin Lastensuojeluliitto. 2017a. Vauvan sosiaalinen kehitys. Viitattu 13.4.2020. <https://www.mll.fi/vanhemmille/lapsen-kasvu-ja-kehitys/0-1-v/vauvan-sosiaalinen-kehitys/>

Mannerheimin Lastensuojeluliitto. 2017b. 2-3 vuotiaan sosiaalinen kehitys. <https://www.mll.fi/vanhemmille/lapsen-kasvu-ja-kehitys/2-3-v/2-3-vuotiaan-sosiaalinen-kehitys/>

Mannerheimin Lastensuojeluliitto. 2017c. 3-4 vuotiaan sosiaalinen kehitys. <https://www.mll.fi/vanhemmille/lapsen-kasvu-ja-kehitys/3-4-v/3-4-vuotiaan-sosiaalinen-kehitys/>

Mannerheimin Lastensuojeluliitto. 2017d. 4-5 vuotiaan sosiaalinen kehitys. <https://www.mll.fi/vanhemmille/lapsen-kasvu-ja-kehitys/4-5-v/4-5-vuotiaan-sosiaalinen-kehitys/>

Mannerheimin Lastensuojeluliitto. 2017e. 5-6 vuotiaan sosiaalinen kehitys. <https://www.mll.fi/vanhemmille/lapsen-kasvu-ja-kehitys/5-6-v/5-6-vuotiaan-sosiaalinen-kehitys/>

Mielenterveystalo. 2020. Lapsen kehitykseen vaikuttavat tekijät. Viitattu 13.4.2020. https://www.mielenterveystalo.fi/lapset/vanhemmille/perhe_ja_vanhemmuus/vanhempien_merkitys/Pages/lapsen_kehitykseen_vaikuttavat_tekijat.aspx

Opetus- ja kulttuuriministeriö. 2019. Lapsen oikeus varhaiskasvatukseen. Viitattu 15.4.2020. <https://minedu.fi/varhaiskasvatusoikeus>

Opetushallitus. 2020a. Mitä on varhaiskasvatus? Viitattu 15.4.2020. <https://www.oph.fi/fi/koulutus-ja-tutkinnot/mita-varhaiskasvatus>

Opetushallitus. 2020b. Mitä on esiopetus? Viitattu 16.4.2020. <https://www.oph.fi/fi/koulutus-ja-tutkinnot/mita-esiopetus>

Opetushallitus. 2018. Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2018. Määräykset ja ohjeet 2018:3a. Helsinki. Opetushallitus. Viitattu 15.4.2020.

https://www.oph.fi/sites/default/files/documents/varhaiskasvatussuunnitelman_perusteet_2018.pdf

Pihlaja, P. 2018. Sosiaalis-emotionaalinen kehitys ja sen vaikeudet. Teoksessa: Varhaiserityiskasvatus, 141-181. Toim. Pihlaja, P. & Viitala, R. Jyväskylä. PS-kustannus.

Puustijärvi, A. & Repokari, L. 2017. Lasten käytöshäiriöihin tulee puuttua ajoissa. Lääkärilehti 72, 21, 1364–1367.

Ross, J. 2020. Oppositional Defiant Disorder: Children Learn If They Can. Viitattu 18.4.2020. <https://www.smartkidswithld.org/getting-help/emotions-behaviors/oppositional-defiant-disorder-children-learn-can/>

Sainio, T., Pajulahti, R. & Sajaniemi, N. 2020. Näin tuet lapsen itsesäätelyä. Hyvinvoinnin pedagogiikka varhaiskasvatuksessa. Jyväskylä. PS-kustannus.

Seinäjoen kaupunki. 2017. Seinäjoen kaupungin varhaiskasvatussuunnitelma. Meirän VaSu. Viitattu 16.4.2020. https://www.seinajoki.fi/material/attachments/seinajokifi/paivahoitojakoulutus/varhaiskasvatus/varhaiskasvatuksenlomakkeet/2yPBJVqJX/Seinajoen_kaupungin_varhaiskasvatussuunnitelma_Meiran_vasu_2017.pdf

Seinäjoen kaupunki. 2019. Meirän VaSu. Viitattu 16.4.2020. <https://eperusteet.opintopolku.fi/eperusteet-ylops-service/api/dokumentit/9395243>

Suomen Mielenterveys ry. 2020. Millainen luonne olen? Viitattu 31.3.2020. <https://mieli.fi/fi/mielenterveys/itsetuntemus/millainen-luonne-olen>

Thomas, P. 2014. Standards May Achieve Equality, But Not Equity. Viitattu 17.4.2020. <https://radicalsolarship.wordpress.com/2014/04/23/standards-may-achieve-equality-but-not-equity/>

Tuomi, J. & Sarajärvi, A. 2018. Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Helsinki. Tammi.

Varhaiserityiskasvatus (VEK). 2018. Seinäjoen kaupungin verkkosivut. Viitattu 8.1.18. <http://www.seinajoki.fi/varhaiskasvatusjakoulutus/varhaiskasvatuspalvelut/varhaiserityiskasvatuspalvelutvek.html>

Webster-Stratton, C. 2008. Kuinka edistää lasten sosiaalisia ja emotionaalisia taitoja. Helsinki. Profami Oy.

Viljamaa, J. 2009. Mitä minä teen tämän lapsen kanssa? Haastavan lapsen kasvatusta. Helsinki. Minerva.

LIITTEET

LIITE 1. Teemahaastattelurunko

TAUSTATIETOJA:

- Minkälainen työhistoria sinulla on?
- Kauanko olet toiminut VEO:na?
- Mitä toimenkuvaasi sisältyy?

KÄYTTÄYTYMISEN MUUTOS:

1. Onko lasten käyttäytyminen muuttunut viimeisen 10 vuoden aikana? Jos on, niin miten?

MILLAINEN KÄYTÖS KOETAAN ONGELMALLISENA?

2. Mikä on mielestäsi lapsen ongelmallista käyttäytymistä?
(Voitko kertoa joitakin esimerkkejä ongelmallisen käytöksen tilanteista?)
3. Millaisia havaintoja sinulla on lasten käytösongelmista viimeisen 10 vuoden aikana?
4. Miten käytösongelmat tulevat ilmi?
5. Mitkä asiat mielestäsi vaikuttavat käytösongelmien syntymiseen?

MITEN TULISI PUUTTUA:

6. Miten varhaiskasvatushenkilöstön tulisi puuttua lasten käytösongelmiin?
7. Onko sinulla ja muulla henkilökunnalla mielestäsi riittävästi työkaluja puuttua käytös-ongelmiin? Millaisia ne ovat?
8. Puututaanko käytösongelmiin riittävän varhaisessa vaiheessa?
Elei, niin mitä voitaisiin tehdä toisin?
(Ottaako varhaiskasvatuksen henkilökunta riittävän varhain VEO:on yhteyttä?)
(Toimiiko varhaiskasvatuksen henkilökunta neuvojesi mukaan käytännön toiminnassa?)
9. Onko tekijöitä, jotka hankaloittavat/estävät puuttumista?
10. Miten varhaiskasvatuksen henkilökunnan ja vanhempien kasvatuskumppanuus toteutuu?

11. Millaisia tuen tarpeita perheet tarvitsevat lasten käytösongelmiin?
12. Ovatko tuen tarpeet muuttuneet viimeisen 10 vuoden aikana?
13. Miten käytösongelmia voitaisiin ennaltaehkäistä?